

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**ODNOS SAVJESNOSTI I NJENIH FACETA S EGOISTIČKIM I MORALISTIČKIM
ISKRIVLJAVANJEM ODGOVORA**

Diplomski rad

Tihomir Vračević

Mentor: Dr.sc. Zvonimir Galić

Zagreb, 2009.

SADRŽAJ

Uvod.....	4
Upitnici ličnosti u selekciji.....	4
Savjesnost i radno ponašanje.....	4
Facete savjesnosti.....	5
Socijalno poželjno odgovaranje u selekcijskoj situaciji.....	7
Razvoj konstrukta socijalno poželjnog odgovaranja.....	8
Paulhusov dvorazinski model socijalno poželjnog odgovaranja.....	10
Savjesnost i socijalno poželjno odgovaranje.....	14
Facete savjesnosti i socijalno poželjno odgovaranje.....	15
Cilj i problemi istraživanja.....	17
Metoda.....	18
Sudionici.....	18
Postupak.....	18
Mjerni instrumenti.....	20
Rezultati.....	22
Savjesnost i njene facete u tri situacije ispunjavanja upitnika.....	22
Povezanost savjesnosti i njenih faceta s dimenzijama CIDR-a.....	25
Rasprava.....	29
Zaključak.....	34
Literatura.....	35

Odnos savjesnosti i njenih faceta s egoističkim i moralističkim iskrivljavanjem odgovora

The relationship of broad and narrow traits of conscientiousness with the egoistic and moralistic bias

Tihomir Vračević

SAŽETAK

Ovim smo istraživanjem htjeli ispitati odnos savjesnosti i njenih faceta s egoističkim i moralističkim iskrivljavanjem odgovora unutar Paulhusovog dvorazinskog modela socijalno poželjnog odgovaranja. Uzorak studenata ($N=345$) je anonimno ispunio upitnik savjesnosti i Sveobuhvatni inventar socijalno poželjnog odgovaranja (CIDR). Ispitanici su zatim iste upitnike ispunjavali u situaciji iskrivljavanja odgovora. Kod polovice je uputa naglašavala vrijednost djelotvornosti, a kod druge polovice vrijednost zajedništva. Rezultati u situaciji iskrenog odgovaranja su pokazali da je suprotno pretpostavkama Paulhusovog dvorazinskog modela savjesnost povezana i s egoističkim i moralističkim iskrivljavanjem. Razlog tome su dvije, sadržajno različite vrste faceta koje sačinjavaju široku dimenziju savjesnosti. Kompetentnost, težnja za postignućem i samodisciplina su povezane s egoističkim, a odgovornost, organiziranost i promišljenost s moralističkim iskrivljavanjem. U situacijama iskrivljavanja odgovora hipoteze su se djelomično potvrdile. Premda su za poticanje iskrivljavanja korištene sadržajno različite upute, njihovi su efekti vrlo slični jer su istodobno poticale egoističko i moralističko iskrivljavanje. Zbog toga nije dobivena jasna podjela na „egoističke“ i „moralističke“ facete savjesnosti.

Ključne riječi: socijalno poželjno odgovaranje, savjesnost, facete, egoističko iskrivljavanje, moralističko iskrivljavanje

SUMMARY

The aim of this study was to examine the relationship of broad and narrow traits of conscientiousness with the egoistic and moralistic bias, within the two-tiered model of socially desirable responding (Paulhus, 2006). A sample of students ($N=384$) completed the conscientiousness scale and the Comprehensive Inventory of Desirable Responding (CIDR) anonymously. Afterwards, participants distorted their responses on the same questionnaires. Half of the participants had instructions that promoted agency, and half that promoted communion. Results in the anonymous situation confirmed our hypothesis. Contrary to the two-tiered model of socially desirable responding conscientiousness was related to both egoistic and moralistic bias. This is due to the fact that narrow traits of conscientiousness can be separated in two groups. Competence, achievement striving and self-discipline are related to egoistic bias, while dutifulness, order and deliberation are related to moralistic bias. Our hypotheses were partially confirmed in the two response distortion situations. Although the content of our instructions differed, their effects did not. Each of the instructions led to both egoistic and moralistic bias. This is why the separation between “egoistic” and “moralistic” facets of conscientiousness is not so evident.

Key words: socially desirable responding, conscientiousness, facets, egoistic bias, moralistic bias

UVOD

Upitnici ličnosti u selekciji

Pri odabiru kandidata za neki posao često se koriste psihologijski testovi. Uz testove kognitivnih sposobnosti, najčešće korištena mjera su upitnici ličnosti (Cooper i Robertson, 2007), čija je svrha opisati i predvidjeti sklonost ljudi da se ponašaju na dosljedan način u različitim situacijama. Jednostavnost primjene, vremenska i financijska ušteda te poboljšanje kvalitete kadrovskih odluka, samo su neke od njihovih prednosti. Primjena upitnika ličnosti teorijski bi trebala rezultirati zapošljavanjem kvalitetnijih radnika, smanjenom fluktuacijom i boljim usklađivanjem radnika i radnog mjesta.

No sve do ranih 90-ih ove su pretpostavke bile slabo potkrijepljene istraživanjima. U znanstvenoj je zajednici vladalo mišljenje kako nema dokaza da mjere ličnosti mogu biti dobar alat za selekciju zaposlenika. Usavršavanjem tehnike meta-analize i uspostavljanjem petfaktorskog modela ličnosti kao dominantne taksonomije, postavljena je podloga za brojna istraživanja povezanosti ličnosti i radnih ponašanja koja su utvrdila kako je ta veza skromna, no obećavajuća (Rothstein i Goffin, 2006). Tako su Barrick i Mount (1991, prema Rothstein i Goffin, 2006) pokazali da korelacije dimenzija ličnosti definiranih unutar petfaktorskog modela i radne uspješnosti variraju od .04 za otvorenost do .22 za savjesnost. Ova su istraživanja poslužila kao temelj za obnovu zanimanja prema ličnosti kao prediktoru radnog ponašanja. Do danas prikupljeni podaci dopuštaju nekoliko općih zaključaka. Najboljim prediktorom radne uspješnosti pokazala se dimenzija savjesnosti – povezana je s općom uspješnosti na svim radnim mjestima, sa svim vrstama kriterija, a njena je prediktivna valjanost općenito najviša. Osim savjesnosti, jedino je još emocionalna stabilnost povezana s ukupnom radnom uspješnosti, no njena je prediktivna valjanost nešto niža. Ostale tri dimenzije - ekstraverzija, ugodnost i otvorenost predviđaju specifične kriterije radne uspješnosti, a njihova prediktivna valjanost varira ovisno o zanimanju i vrsti kriterija (Barrick, Mount i Judge, 2001). Ovi podaci pokazuju da je od „velikih pet“ crta ličnosti, u selekcijskoj praksi potencijalno najkorisnija dimenzija savjesnosti.

Savjesnost i radno ponašanje

Norman (1963) je savjesnost definirao kao dimenziju ličnosti koja opisuje odnos prema zadacima i kontrolu impulsa (prema John, 1990). Costa i McCrae (2005) savjesnu osobu opisuju kao promišljenu, odlučnu, upornu, etičnu i pouzdanu, a manifestacije savjesnosti su podijelili u dvije skupine, proaktivne i inhibitorne. Proaktivne manifestacije, poput osobina

upornosti i težnje za postignućem, uključuju aktivaciju, usmjeravanje i organizaciju ponašanja prema postizanju ciljeva. Inhibitorne manifestacije, poput osobina opreznosti i pouzdanosti, odnose se na suzdržavanje i kontrolu impulsa u službi ciljeva (Costa i McCrae, 1998).

Roberts, Chernyshenko, Stark i Goldberg (2005) navode istraživanja koja pokazuju povezanost savjesnosti s nizom kriterija socijalne prilagodbe poput bračne stabilnosti, dugovječnosti i brige o zdravlju. Unutar radnog konteksta, Rothstein i Goffin (2006) navode studije koje su pokazale povezanost dimenzije savjesnosti s različitim kriterijima radnog ponašanja poput timske efikasnosti, manje učestalosti nesreća, razvoja zaposlenika, menadžerskog učinka, intrizičnog uspjeha na poslu (zadovoljstvo poslom) i ekstrizičnog uspjeha na poslu (plaća, status). Schmidt i Hunter (1998) su u svojoj meta-analizi pokazali da savjesnost ima značajnu inkrementalnu valjanost povrh mentalne sposobnosti u predviđanju radne uspješnosti. Povezanost kombinacije skale savjesnosti i testa inteligencije s radnom uspješnosti je iznosila $r = .60$ što predstavlja povećanje prognoze od 18% u usporedbi sa samostalnim korištenjem testa inteligencije. Barrick, Mount i Judge (2001) su prikupili podatke iz svih meta-analiza koje su ispitivale povezanost radne uspješnosti i osobina ličnosti kategoriziranih unutar petfaktorskog modela i na njima proveli meta-analizu. Utvrdili su da je savjesnost valjan prediktor radne uspješnosti za sve vrste kriterija i radnih zanimanja te da je u usporedbi s ostalim osobinama ličnosti njena prediktivna valjanost općenito najviša. Umjereno dobro predviđa uspjeh u gotovo svim poslovima ($r = .24 - .27$) kao i uspjeh u timskom radu ($r = .27$) i treninzima ($r = .27$).

Ovakvi rezultati naglašavaju važnost savjesnosti kao dimenzije ličnosti koja ima brojne implikacije za radne ishode, zbog čega autori u tekstu zaključuju: «Čini se da je savjesnost crtološka motivacijska varijabla za kojom su industrijski/organizacijski psiholozi dugo tragali i trebala bi zauzimati centralnu ulogu u teorijama koje objašnjavaju radnu uspješnost» (Barrick i sur., 2001, str. 21). Iako je unutar petfaktorskog modela prediktivna valjanost savjesnosti uvjerljivo najviša, autori priznaju da je ona relativno skromna (u prosjeku $r = .27$) te ukazuju na istraživačka područja koja bi mogla doprinijeti boljoj predikciji radnog ponašanja. Između ostalog, navode probleme taksonomije uskih crta ličnosti i socijalno poželjnog odgovaranja. Vrijednost široke dimenzije savjesnosti je dokazana, slijedeći korak je taksonomija uskih crta i istraživanje njihovih vrijednosti.

Facete savjesnosti

Kao i ostalih „velikih pet“ dimenzija ličnosti, savjesnost je kompozit niza užih osobina koje uobičajeno nazivamo facetama. Budući da je petfaktorska taksonomija ličnosti još uvijek

samo široko, no ne i univerzalno prihvaćena, razumljivo je da je konsenzus oko taksonomije uskih crta ličnosti još manji. Broj faceta i nazivi kojima istraživači opisuju strukturu pojedine dimenzije ličnosti uvelike variraju te stanje podsjeća na ono širokih faktora prije pojave petfaktorskog modela (John, 1990). Što se tiče strukture savjesnosti, istraživači su se najviše razlikovali u naglašavanju njena dva glavna aspekta. Jedni su savjesnost opisivali kao težnju za postignućem, dok je drugi dio istraživača naglašavao odgovornost i tendenciju poštivanja društvenih norma (Lönnqvist, Paunonen, Tulio-Henriksson, Lönnqvist i Verkasalo, 2007). Ovi su aspekti usporedivi s ranije navedenom podjelom na proaktivne i inhibitorne manifestacije savjesnosti (Costa i McCrae, 1998). U NEO-PI-R upitniku, jednom od najkorištenijih u psihologiji ličnosti, Costa i McCrae (2005) predlažu sljedećih šest faceta koje sačinjavaju faktor savjesnosti:

- a) *Kompetentnost* se odnosi na osjećaj osobe da je sposobna, razumna, promišljena i učinkovita.
- b) *Organiziranost* opisuje sklonost redu, čistoći, detaljima i dobroj organizaciji.
- c) *Odgovornost* opisuje savjesno ponašanje i sklonost vršenju dužnosti. Odnosi se na sklonost poštovanja društvenih pravila i moralnih obaveza.
- d) *Težnja za postignućem* opisuje osobe koje su marljive, odlučne i naporno rade da bi postigle svoje ciljeve.
- e) *Samodisciplina* se odnosi na sposobnost da se započeti zadatak privede kraju, unatoč dosadi i drugim smetnjama.
- f) *Promišljenost* opisuje kontrolu impulsa i sklonost brižljivom razmišljanju prije djelovanja.

Budući da su facete odgovornosti i težnje za postignućem najviše zaokupljale teoretičare, na njih se i usmjerio najveći broj istraživanja o prediktivnoj valjanosti faceta savjesnosti. Tako su Mount i Barrick (1995, prema Dudley, Orvis, Lebiecki i Cortina, 2006) direktno usporedili ove dvije facete s globalnom dimenzijom savjesnosti u predikciji različitih kriterija radne uspješnosti. Odgovornost je bolje predviđala kvalitetu rada ($r = .48$) i uspjeh u administrativnim zadacima ($r = .36$), dok je težnja za postignućem bolje predviđala količinu uloženog truda ($r = .58$) i kreativnost ($r = .19$). Sve ove kriterije facete su predviđale bolje od globalne mjere savjesnosti. Dudley i sur. (2006) su u svojoj meta-analizi također ispitali prediktivnu valjanost ove dvije facete, uz dodatak faceta organiziranosti i promišljenosti, te provjerili njihovu inkrementalnu valjanost povrh široke dimenzije savjesnosti. Rezultati su pokazali kako inkrementalna valjanost faceta ovisi o tipu kriterija radne uspješnosti i vrsti zanimanja. Facete ne pridonose predikciji ukupne uspješnosti, no to čine u predviđanju

kriterija poput posvećenosti poslu i nepoželjnih organizacijskih ponašanja. Također, facete pridonose prognozi opće uspješnosti, ali samo za neka zanimanja. Autori zaključuju kako uske crte ličnosti mogu biti korisne u selekciji kad je cilj predvidjeti specifičan kriterij radne uspješnosti ili opću uspješnost u specifičnim zanimanjima. No usprkos količini podataka koja ohrabruje korištenje širokih i uskih crta savjesnosti u predikciji radnih ponašanja, kao i ostale upitnike ličnosti, takve mjere opterećuje problem socijalno poželjnog odgovaranja. Prema Rothsteinu i Goffinu (2006), to je možda najučestalija kritika upotrebe upitnika ličnosti u odabiru kadrova.

Socijalno poželjno odgovaranje u selekcijskoj situaciji

Upitnici ličnosti najčešće dolaze u obliku samoprocjene. Ispitanicima se prezentira niz čestica s ponuđenim odgovorima, a oni odabiru onaj odgovor koji ih najbolje opisuje. U slučaju kada se odluke o zapošljavanju temelje na upitnicima ličnosti, kandidati su motivirani odgovarati tako da povećavaju vjerojatnost svog zapošljavanja. Stoga postoji mogućnost davanja odgovora koji su u toj situaciji poželjni, no ne nužno istiniti. Smatra se da razlika između ispitanikovih pravih rezultata i onih dobivenih u selekcijskoj situaciji nastaje zbog socijalno poželjnog odgovaranja (Dilchert, Ones, Viswesvaran i Deller, 2006). Rosse, Stecher, Miller i Levin (1998) navode kako je selekcijsko okruženje idealno za socijalno poželjno odgovaranje. U selekcijskoj situaciji kandidat ima jasnu motivaciju za iskrivljavanjem odgovora, jer tako povećava vjerojatnost svog zapošljavanja, on sam najčešće predstavlja jedini izvor podataka o svojoj ličnosti, a samim time je i vjerojatnost detekcije iskrivljavanja odgovora mala. Uzevši općenito, istraživanja su pokazala kako ispitanici mogu iskrivljavati svoje odgovore na upitnicima ličnosti (Dilchert i sur., 2006) te da to uistinu i čine kada se nađu u selekcijskog situaciji (Rothstein i Goffin, 2006).

Pretpostavlja se da socijalno poželjno odgovaranje predstavlja grešku mjerenja koja smanjuje udio prave varijance ličnosti u upitnicima, što dovodi do smanjenja konstruktne i kriterijske valjanosti samog upitnika. U krajnjem slučaju iskrivljavanje odgovora bi moglo dovesti do smanjenja mogućnosti prognoze na temelju testova i favoriziranja onih koji daju neiskrene odgovore u selekcijskoj situaciji (Dilchert i sur., 2006). Dosadašnji rezultati ne podupiru u potpunosti ove pretpostavke. Istraživanja u simuliranim uvjetima selekcije pokazala su drastično smanjenje konstruktne i kriterijske valjanosti upitnika ličnosti zbog iskrivljavanja odgovora. No u stvarnim uvjetima selekcije smanjenje oba oblika valjanosti je znatno manje (Bradley i Hauenstein, 2006; Hough i Furnham, 2003). Zbog ovih i sličnih rezultata, dio istraživača je socijalno poželjno odgovaranje opisao kao smetnju koja odvlači

fokus s važnijih tema (Ones, Viswevaran i Reiss, 1996). No istraživanja Mueller-Hansonove, Heggstad i Thorntona (2003), te Rossea i sur. (1998) su ukazala kako socijalno poželjno odgovaranje može imati snažan utjecaj na rang poredak kandidata, pa tako i na odluku tko će biti zaposlen. Ovi nalazi, kao i opći psihološki interes za ovu temu, učinili su socijalno poželjno odgovaranje najčešće proučavanim oblikom iskrivljavanja odgovora (Paulhus, 1991).

Razvoj konstrukta socijalno poželjnog odgovaranja

Paulhus (2002) socijalno poželjno odgovaranje definira kao oblik iskrivljavanja odgovora pri kojem ispitanici imaju tendenciju davanja pretjerano pozitivnih samoopisa. Općenito, iskrivljavanje odgovora označava bilo koju sistematsku tendenciju netočnog odgovaranja na pitanja. Tako možemo govoriti i o socijalno nepoželjnom odgovaranju, u slučaju tendenciju davanja pretjerano negativnih samoopisa (npr. kada osobe simuliraju psihopatološke simptome kako bi došle do pogodnosti poput novčane naknade ili umirovljenja). Premda je iskrivljavanje odgovora nešto širi pojam od socijalno poželjnog odgovaranja, radi lakšeg razumijevanja ta će se dva konstrukta u ovom radu koristiti kao sinonimi.

Jedno od glavnih pitanja u razvoju konstrukta socijalno poželjnog odgovaranja je treba li takvu pristranost u samoopisivanju tretirati kao odraz ličnosti osobe ili kao iskrivljavanje odgovora ovisno o situaciji? Ukoliko se radi o dimenziji ličnosti, ovaj konstrukt nam može pružiti dodatne informacije o osobi koju procjenjujemo. Ako je riječ o situacijski uvjetovanom iskrivljavanju odgovora, radi se o pogrešci mjerenja koja smanjuje kvalitetu procjene ličnosti te ju je potrebno kontrolirati i što više moguće umanjiti (Paulhus, 2002). Proteklih desetljeća, rasprava oko definiranja konstrukta socijalno poželjnog odgovaranja prošla je nekoliko faza.

Početna istraživanja su zastupala tezu da je u osnovi socijalno poželjnog odgovaranja pogreška mjerenja koju treba izmjeriti pomoću upitnika i kontrolirati kod procjene ličnosti. No brojne skale konstruirane za tu svrhu su pokazivale vrlo male interkorelacije, što je ukazivalo da ne mjere iste stvari te da je socijalno poželjno odgovaranje vjerojatno složen konstrukt. Kasnija istraživanja su pokazala kako se socijalno poželjno odgovaranje ne javlja samo u selekcijskim, već i u situacijama anonimnog odgovaranja te je povezano s nekim dimenzijama ličnosti. To je sugeriralo da skale socijalno poželjnog odgovaranja, osim namjernog uljepšavanja slike o sebi, djelomično zahvaćaju i neke trajne karakteristike ličnosti. Sukladno tome, Sackeim i Gur (1978) su socijalno poželjno odgovaranje podijelili na samozavaravanje i zavaravanje drugih (prema Paulhus, 2002). *Samozavaravanje* su opisali

kao nerealno pozitivne samoprocjene u koje su ispitanici uvjereni, a manifestira se nijekanjem relativno čestih ponašanja koje je neugodno priznati. *Zavaravanje drugih* opisuju kao svjesno i namjerno iskrivljavanje samoprocjene u svrhu zavaravanja publike kojoj se osoba predstavlja. Motivacija za takvu vrstu iskrivljavanja varira od socijalnog odobravanja do uobičajenog laganja.

Paulhus (1984) preuzima faktore Sackeima i Gura, ali ih naziva samozavaravanje i upravljanje dojmovima. Definicija tih faktora ostaje jednaka, s tim da je faktor «zavaravanje drugih» preimenovao u upravljanje dojmovima, jer zaključuje kako se prezentiranje pozitivnog javnog dojma ne mora nužno definirati kao zavaravanje (prema Paulhus, 2002). Svoj početni model Paulhus je operacionalizirao 1984. razvivši Uravnoteženi inventar socijalno poželjnog odgovaranja (eng. *Balanced Inventory of Desirable Responding, BIDR*). Nakon razvoja novih čestica i brojnih faktorskih analiza, Paulhus je morao revidirati svoj početni model jer su analize opetovano ukazivale na postojanje tri faktora – jedan faktor upravljanja dojmovima i dva faktora samozavaravanja. Samozavaravanje je stoga razdvojio na *samozavaravajuće osnaživanje* koje se odnosi na nesvjesno promicanje vlastitih pozitivnih osobina i na *samozavaravajuće poricanje* koje se odnosi nesvjesno poricanje negativnih osobina. Osobe se tako mogu samozavaravati na dva različita načina: prenaglašavanjem vlastitih prednosti i minimaliziranjem svojih mana (Paulhus i Reid, 1991). Ovakav model operacionaliziran je šestom verzijom BIDR-a.

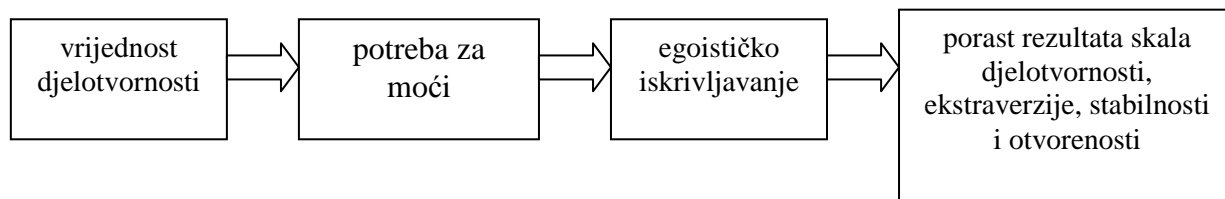
No, niz istraživanja nije potvrdio početne rezultate i postavke trofaktorskog modela. Pauls i Crost (2004) su pokazali kako uz uputu da se prikažu što više samopouzdanima i kompetentnima ispitanici iskrivljavaju odgovore i na skali samozavaravajućeg osnaživanja i na skali upravljanja dojmovima. To nije očekivano s obzirom da je skala samozavaravajućeg osnaživanja namijenjena mjerenju nesvjesnog promicanja vlastitih pozitivnih osobina te bi trebala biti konstantna u različitim situacijama. Pauls i Stemmler (2003) su utvrdili da je skala samozavaravajućeg osnaživanja povezana s ekstraverzijom, emocionalnom stabilnosti i otvorenosti iskustvu, a skala upravljanja dojmovima s ugodnosti i savjesnosti. Galić i Jerneić (2006) su potvrdili ove rezultate. Pokazali su da se i samozavaravajuće osnaživanje i upravljanje dojmovima javljaju u situaciji iskrenog odgovaranja te da obje skale pokazuju različite obrasce povezanosti s dimenzijama ličnosti iz petfaktorskog modela. Ovi su rezultati pokazali dvije stvari. Prvo, upravljanje dojmovima i skale samozavaravanja mjere i svjesne i nesvjesne aspekte socijalno poželjnog odgovaranja i drugo, vjerojatno se radi o oblicima iskrivljavanja koji se razlikuju i po sadržaju, s obzirom da pokazuju povezanost s različitim osobinama ličnosti i različite promjene ovisno o sadržaju upute.

Paulhusov dvorazinski model socijalno poželjnog odgovaranja

Zadnja revizija Paulhusovog modela potaknuta je istraživanjima Paulhusa i Johna (1998) koji su u svojim analizama mjerili „sistematski odmak od socijalne stvarnosti“ (Paulhus i John, 1998, str. 1032). Prikupili su samoprocjene osobina ličnosti te ih usporedili s „objektivnim“ procjenama tih osobina dobivenim od osoba bliskih ispitanicima, poput supružnika ili prijatelja. Pretpostavili su da su procjene bliskih osoba bliže socijalnoj stvarnosti, stoga se odstupanja od njih smatraju iskrivljavanjem odgovora. Kao indikator takvog iskrivljavanja uzete su rezidualne vrijednosti dobivene oduzimanjem rezultata procjene bliskih osoba od rezultata samoprocjene. Te su rezidualne vrijednosti zatim podvrgnute faktorskoj analizi. Reziduali pet širokih dimenzija ličnosti grupirali su se u dva faktora. Faktor egoističkog iskrivljavanja činili su reziduali ekstraverzije, neuroticizma i otvorenosti iskustvu, a faktor moralističkog iskrivljavanja reziduali ugodnosti i savjesnosti. *Egoističko iskrivljavanje* je definirano kao tendencija pretjerano pozitivnog opisivanja vlastitog intelektualnog i socijalnog statusa. Pri tome dolazi do pretjerivanja u samoprocjeni ekstraverzije, emocionalne stabilnosti, otvorenosti iskustvu i intelekta te osoba na taj način sebi pripisuje karakteristike „superheroja“. *Moralističko iskrivljavanje* se definira kao tendencija negiranja socijalno nepoželjnih impulsa. Pri tome dolazi do pretjerivanja u samoprocjeni savjesnosti, ugodnosti i altruizma te osoba na taj način sebi pripisuje karakteristike „svca“ (Paulhus i John, 1998).

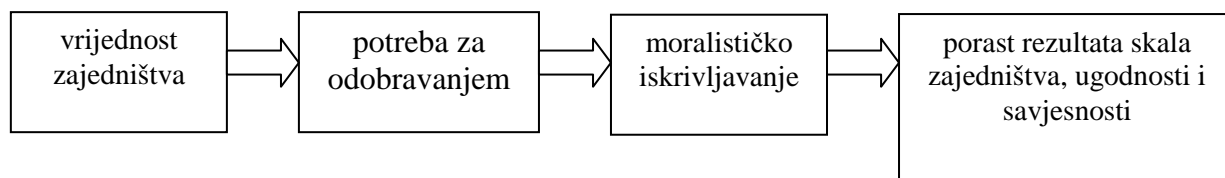
Autori zaključuju kako egoističko i moralističko iskrivljavanje svoje korijene imaju u djelotvornosti i zajedništvu, dvije temeljne društvene vrijednosti koje je opisao Bakan (1966; prema Paulhus i John, 1998). *Djelotvornost* (eng. agency) je društvena vrijednost koja se temelji na individualnosti, uspjehu, razvoju i borbi. *Zajedništvo* (eng. communion) je društvena vrijednost koja se temelji na dobročiniteljstvu, intimnosti i odnosima. Ove su vrijednosti adaptivne, jer i težnja cilju (djelotvornost) i briga za druge (zajedništvo) pomažu prilagodbi. One su također nezavisne, izraženost jedne ne uvjetuje prisutnost/odsustvo druge. S obzirom da su nezavisne, dvije temeljne vrijednosti dovode do izraženosti dva različita motiva. Djelotvornost dovodi do izraženosti potrebe za moći povezane sa sklonosti egoističkom iskrivljavanju, a zajedništvo do izraženosti potrebe za odobravanjem povezane sa sklonosti moralističkom iskrivljavanju.

Ako osoba vrednuje ugled i status (tj. djelotvornost), dolazi do aktiviranja potrebe za moći i sklonosti *egoističkom iskrivljavanju* - pretjerano pozitivnom doživljaju vlastitog intelektualnog i socijalnog statusa. Na upitnicima ličnosti to će se odraziti kao porast rezultata na skalama ekstraverzije, otvorenosti iskustvu i emocionalne stabilnosti (vidi sliku 1). Takve osobe se teže istaknuti u mnoštvu i stoga se opisuju poput „superheroja“.

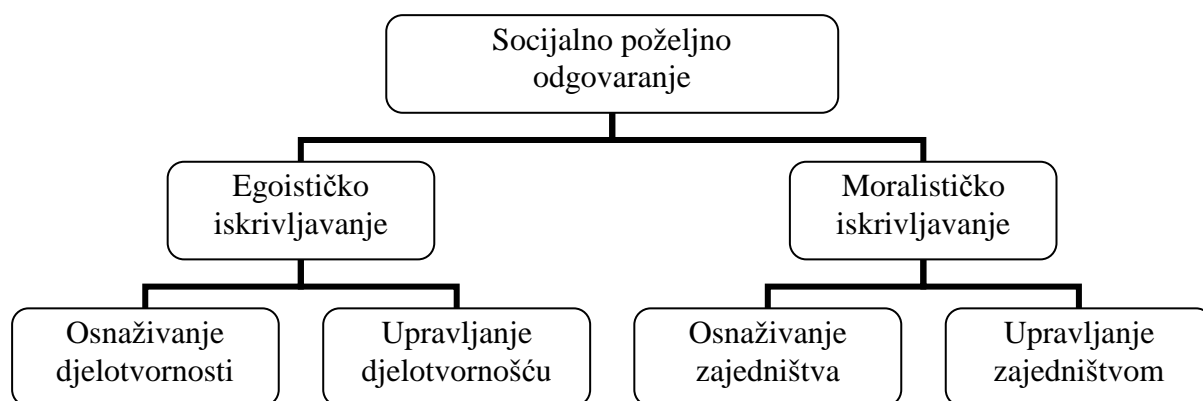
Slika 1. Grafički prikaz procesa egoističkog iskrivljavanja

Ukoliko osoba vrednuje suradnju i poslušnost (tj. zajedništvo) dolazi do aktiviranja potrebe za odobravanjem i sklonosti *moralističkom iskrivljavanju* - pretjeranom negiranju socijalno nepoželjnih impulsa. Na upitnicima ličnosti to će se odraziti kao porast rezultata na skalama savjesnosti i ugodnosti (slika 2). Takve osobe se teže biti kreposni članovi društva te se stoga opisuju „svecima“.

Slika 2. Grafički prikaz procesa moralističkog iskrivljavanja

Dakle, pretjerivanje u samoopisima nije jednodimenzionalno (poželjno-nepoželjno), nego se razlikuju dvije sadržajne teme – egoistička i moralistička. Paulhus (2002) je u svojim sljedećim istraživanjima pokazao kako se egoističko i moralističko iskrivljavanje javljaju i u anonimnim uvjetima te se različito mijenjaju ovisno o uputama za iskrivljavanje. Čini se kako oba oblika iskrivljavanja imaju svjesne i nesvjesne aspekte, tj. uključuju samozavaravanje i upravljanje dojmovima. Zbog ovakvih rezultata bilo je potrebno osmisliti novi model socijalno poželjnog odgovaranja koji uključuje dvije razine: sadržajnu razinu (djelotvornost nasuprot zajedništvu) i procesnu razinu (svjesnost nasuprot nesvjesnosti). Paulhus (2006) je svoj najnoviji model, prikazan na slici 3, operacionalizirao Sveobuhvatnim inventarom socijalno poželjnog odgovaranja (eng. Comprehensive Inventory of Desirable Responding, CIDR).

Slika 3. Paulhusov dvorazinski model socijalno poželjnog odgovaranja operacionaliziran 2006. Sveobuhvatnim inventarom socijalno poželjnog odgovaranja (eng. CIDR)

CIDR se u velikoj mjeri oslanja na BIDR, od njega preuzima tri postojeće skale te dodaje jednu novu (upravljanje djelatnošću). Dva nesvjesna oblika socijalno poželjnog odgovaranja mjere skale osnaživanje zajedništva i osnaživanje djelatnosti. Skala *osnaživanja zajedništva* (samozavaravajuće poricanje u BIDR-u) je namijenjena mjerenju nesvjesnog moralističkog iskrivljavanja. Skala *osnaživanja djelatnosti* (samozavaravajuće osnaživanje u BIDR-u) je namijenjena mjerenju nesvjesnog egoističkog iskrivljavanja. Dva svjesna oblika socijalno poželjnog odgovaranja mjere skale upravljanja zajedništvom i upravljanja djelatnosti. Skala *upravljanja zajedništvom* (upravljanje dojmovima u BIDR-u) je namijenjena mjerenju svjesnog moralističkog iskrivljavanja. Takvo iskrivljavanje uključuje ponašanja poput ispričavanja i izbjegavanja sukoba, a javlja se kada se želi izbjeći osjećaj srama, npr. u religijskom okruženju. *Upravljanje djelatnošću* jedina je nova mjera, namijenjena mjerenju svjesnog egoističkog iskrivljavanja. Takvo iskrivljavanje uključuje hvalisanje i isticanje svojih sposobnosti uočljivo kod kandidata za posao ili muškaraca koji žele impresionirati žene. U Tablici 1 su prikazani tipični primjeri čestica CIDR-a.

Tablica 1
Primjeri čestica Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja

Skala	Čestica
Osnaživanje zajedništva	Nikada nisam učinio nešto čega se sramim
Osnaživanje djelatnosti	U potpunosti kontroliram svojom sudbinom
Upravljanje zajedništvom	Nikad ne bacam otpatke po ulici
Upravljanje djelatnošću	Neki ljudi me smatraju genijalcem

Paulhus (2002) zaključuje kako se skale samozavaravanja (osnaživanje djelotvornosti i osnaživanje zajedništva) mogu opisati kao stil odgovaranja, iskrivljavanje konzistentno kroz vrijeme neovisno o uputi i upitniku. S druge strane, skale upravljanja dojmovima (upravljanje zajedništvom i upravljanje djelotvornošću) se mogu opisati kao mjere udešenosti kod odgovaranja, tj. kratkotrajno iskrivljavanje odgovora ovisno o trenutnoj motivaciji. Zbog toga bi upravljanje dojmovima trebalo kontrolirati, no ne i samozavaravanje jer se radi o aspektu ličnosti. Ako se teze Paulhusovog dvorazinskog modela prebace u kontekst selekcije, može se pretpostaviti da će razmjer pojedinog oblika socijalno poželjnog odgovaranja ovisiti o vrijednosti važnoj za određeno radno mjesto. Ukoliko je za posao važnija vrijednost zajedništva i usmjerenost na ljude (npr. pomagačka zanimanja poput medicinske sestre ili učiteljice) može se očekivati da će u selekciji biti izraženije moralističko iskrivljavanje. Ako se pak izuzetno cijeni vrijednost djelotvornosti i usmjerenost na zadatak (npr. izvršna zanimanja poput menadžera) u selekciji za taj posao će izraženije biti egoističko iskrivljavanje. Tako bi, teoretski, poželjnost neke vrijednosti u radnom kontekstu utjecala na iskrivljavanje rezultata na upitniku ličnosti u selekcijskoj situaciji.

Dosada je malo istraživanja testiralo posljednji Paulhusov model. U istraživanju koje su proveli Galić, Jerneić i Belavić (u tisku) ispitanici su ispunjavali CIDR i petfaktorski upitnik u tri različite motivacijske situacije. U situaciji iskrenog odgovaranja (anonimno odgovaranje), situaciji s uputom za egoističko iskrivljavanje (zamišljena selekcija za menadžera) i situaciji s uputom za moralističko iskrivljavanje (zamišljena selekcija za učitelja). Rezultati su bili slični onima iz ranijih istraživanja s BIDR-om (Galić i Jerneić, 2006; Pauls i Crost, 2004). Dobivena je razlika s obzirom na sadržajnu dimenziju; različite upute su različito djelovale na skale djelotvornosti i zajedništva. No razlika nije dobivena s obzirom na procesnu dimenziju - upute su jednako djelovale na skale samozavaravanja i upravljanja dojmovima te se čini da one mjere i svjesno i nesvjesno socijalno poželjno odgovaranje. Drugim riječima, CIDR može izmjeriti opisuje li se osoba kao svetac ili superheroj, no ne da radi li to svjesno ili nesvjesno. Stoga, model još uvijek čeka empirijsku potvrdu. Autori zaključuju kako Paulhusov model nije nužno netočan, no skale koje ga operacionaliziraju ne potvrđuju njegove postavke. Osim usavršavanja postojećih i konstrukcije novih skala socijalno poželjnog odgovaranja, dodatna je mogućnost model provjeriti preko drugih mjera, poput dimenzija ličnosti. Kako je ranije navedeno, u okviru petfaktorskog modela ličnosti savjesnost je potencijalno najkorisnija dimenzija u predviđanju radnog ponašanja. Stoga će se ovaj rad usredotočiti na davanje socijalno poželjnih odgovora na skali savjesnosti unutar Paulhusovog dvorazinskog modela.

Savjesnost i socijalno poželjno odgovaranje

Prema dvorazinskom modelu socijalno poželjnog odgovaranja, savjesnost bi trebala biti povezana s moralističkim iskrivljavanjem. Ukoliko osoba vrednuje zajedništvo, dolazi do aktiviranja motiva za odobravanjem i mehanizma moralističkog iskrivljavanja, tj. pretjeranog negiranja socijalno nepoželjnih impulsa i porasta rezultata na dimenzijama savjesnosti i ugodnosti. Prema tome, u situaciji iskrenog odgovaranja savjesnost bi trebala biti povezana sa skalom osnaživanja zajedništva koja mjeri nesvjesno moralističko iskrivljavanje. U situaciji iskrivljavanja odgovora promjene rezultata savjesnosti trebale bi ovisiti o kontekstu. Ukoliko kontekst potiče moralističko iskrivljavanje (npr. selekcija za radno mjesto učiteljice ili medicinske sestre) rezultat na skali savjesnosti bi se trebao povećati, kao i na skali upravljanja zajedništvom (koja mjeri svjesno moralističko iskrivljavanje) te bi trebale međusobno korelirati. U slučaju kada kontekst potiče egoističko iskrivljavanje (npr. selekcija za radno mjesto menadžera) rezultati na skali savjesnost bi trebali biti podjednaki onima iz iskrenih uvjeta i biti povezani samo sa skalom osnaživanja zajedništva.

Rezultati nisu potvrdili ove pretpostavke. Poput Pauls i Crost (2004) prije njih, Galić i Jerneić (2006) su pokazali kako u situaciji iskrenog odgovaranja i u situaciji iskrivljavanja odgovora savjesnost podjednako korelira sa skalom upravljanja dojmovima (sada upravljanje zajedništvom) i skalom samozavaravajućeg osnaživanja (sada osnaživanje djelotvornosti). Sličan je nalaz ranije spomenutog istraživanja koje su proveli Galić, Jerneić i Belavić (u tisku). U usporedbi s iskrenim odgovaranjem, došlo je do povećanja rezultata savjesnosti i u situaciji egoističkog i u situaciji moralističkog iskrivljavanja. No rezultati između dvije situacije iskrivljavanja međusobno se nisu statistički značajno razlikovali. Još su manje očekivani podaci o povezanosti između savjesnosti i skala socijalno poželjnog odgovaranja. U situaciji iskrenog odgovaranja savjesnost je bila značajno povezana sa svim skalama socijalno poželjnog odgovaranja. U situacijama iskrivljavanja, te su se korelacije dodatno povećavale, s tim da su bile nešto veće u situaciji s moralističkom uputom. Tako nisu potvrđene pretpostavke vezane ni uz procesnu, ni uz sadržajnu dimenziju. Premda je nešto više povezana sa skalama zajedništva pri moralističkom, a sa skalama djelotvornosti pri egoističkom iskrivljavanju, savjesnost je općenito u visokoj mjeri korelirala s obje sadržajne dimenzije u sve tri situacije. Ovakav podatak nije očekivan, no moguće objašnjenje leži u facetnim razlikama.

Facete savjesnosti i socijalno poželjno odgovaranje

Paulhus se u svom modelu usmjerio samo na široke dimenzije ličnosti, implicirajući da uske crte slijede jednaku vezu s dimenzijama socijalno poželjnog odgovaranja. Što se tiče savjesnosti, opravdano je pretpostaviti da je dio faceta više povezan s egoističkim, a dio s moralističkim iskrivljavanjem. U tom slučaju bi rezultati pojedinih faceta više porasli kod jednog, a rezultati ostalih kod drugog oblika iskrivljavanja. Tako bi zbog sadržajnih razlika između faceta rezultat široke dimenzije savjesnosti trebao biti povišen u obje situacije iskrivljavanja te biti povezan i s egoističkim i moralističkim iskrivljavanjem. U prilog takvoj pretpostavci ide istraživanje koje su proveli Lönnqvist i sur. (2007). Oni su pokazali kako se facete savjesnosti u iskrenoj situaciji razlikuju u povezanosti s dimenzijama socijalno poželjnog odgovaranja. Težnja za postignućem, kompetentnost i samodisciplina su bile povezane samo s osnaživanjem djelotvornosti (nesvjesno egoističko iskrivljavanje), a odgovornost i promišljenost s upravljanjem zajedništva (svjesno moralističko iskrivljavanje).

S ovakvim rezultatima se može povezati osnovna debata koja se vodila oko strukture savjesnosti. Facete težnje za postignućem i odgovornosti, koje su istraživači odvojeno opisivali kao temelje savjesnosti, imaju jasne egoističke odnosno moralističke aspekte. *Težnja za postignućem* karakterizira osobe koje su marljive, odlučne i naporno rade da bi postigle svoje ciljeve. Za pretpostaviti je da takve osobe imaju izraženu vrijednost djelotvornosti, budući da se ona temelji na vrednovanju uspjeha, razvoja i individualnosti. *Odgovornost* opisuje savjesno ponašanje i sklonost poštivanju društvenih pravila i obaveza. Može se pretpostaviti da su te osobine povezane s vrijednosti zajedništva koja se temelji na vrednovanju dobročiniteljstva i međuljudskih odnosa. Tako se dvije ključne facete savjesnosti mogu povezati s Bakanovim temeljnim društvenim vrijednostima zajedništva i djelotvornosti. Slično, Moon (2001) predlaže da se odgovornost promatra kao konstrukt orijentiran na druge što je usporedivo s vrijednosti zajedništva, a težnja za postignućem kao konstrukt orijentiran na sebe, što je usporedivo s vrijednosti djelotvornosti. Postoje istraživanja koja idu u prilog ovim pretpostavkama. Ranije je navedeno kako se može pretpostaviti da je kod pomagačkih zanimanja (poput onih u zdravstvu) izraženija vrijednost zajedništva, a kod izvršnih (poput menadžerskih) vrijednost djelotvornosti (prema Paulhus, 1998). U istraživanju koje je provela Hough (1992) težnja za postignućem je bila pozitivno povezana s radnom uspješnošću menadžera ($r = .18$), a negativno s uspješnošću zdravstvenih radnika ($r = -.24$). Suprotno tome, odgovornost je bila povezana s uspješnošću zdravstvenih radnika ($r = .24$), no nepovezana s radnom uspješnošću menadžera.

Istraživači su se u manjoj mjeri bavili s ostalim facetama savjesnosti. No, Wiggins i Trapnell (1996) iznose pretpostavku da se vrijednosti djelotvornosti i zajedništva nalaze u podlozi svih dimenzija petfaktorskog modela. Stoga su sve facete NEO PI-R upitnika teorijski podijelili prema povezanosti s ove dvije temeljne vrijednosti, ovisno o tome jesu li povezane s orijentacijom prema resursima, moći i socijalnim statusom (djelotvornost) ili s orijentacijom prema kvalitetnim socijalnim odnosima (zajedništvo). Što se tiče savjesnosti, navode kako su facete težnje za postignućem, kompetentnosti i samodiscipline povezane s djelotvornosti, dok su facete odgovornosti, promišljenosti i organiziranosti povezane sa zajedništvom. No, naglašavaju kako je ovakva podjela potpuno teorijska jer se temelji na kvalitativnoj analizi faceta. Svi navedeni nalazi upućuju da postoji teorijska podloga za povezivanje faceta savjesnosti s temeljnim društvenim vrijednostima zajedništva i djelotvornosti, koje su u korijenu moralističkog i egoističkog iskrivljavanja.

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog rada je ispitati odnos savjesnosti i njenih faceta s egoističkim i moralističkim iskrivljavanjem odgovora unutar Paulhusovog dvorazinskog modela socijalno poželjnog odgovaranja, na dva načina:

1. Usporedbom rezultata na skali savjesnosti i njenim facetama između situacije iskrenog odgovaranja i dvije situacije iskrivljavanja odgovora. U jednoj situaciji je naglašavana vrijednost djelotvornosti, a u drugoj vrijednost zajedništva.
2. Ispitivanjem povezanosti savjesnosti i njenih faceta sa skalama egoističkog i moralističkog iskrivljavanja u tri navedene situacije.

U odnosu na situaciju iskrenog odgovaranja, očekujemo da će rezultati skale savjesnosti i njenih faceta biti viši u obje situacije iskrivljavanja odgovora. U situaciji naglašavanja djelotvornosti najveću promjenu očekujemo na facetama težnje za postignućem, kompetentnosti i samodiscipline. Kod situacije naglašavanja zajedništva najveću promjenu očekujemo na facetama odgovornosti, promišljenosti i organiziranosti.

Što se povezanosti tiče, očekujemo da će u situaciji iskrenog odgovaranja težnja za postignućem, kompetentnost i samodisciplina korelirati sa skalom egoističkog iskrivljavanja, a odgovornost, promišljenost i organiziranost sa skalom moralističkog iskrivljavanja. U odnosu na iskreno odgovaranje, očekujemo da će u situacijama iskrivljavanja odgovora porasti samo određene korelacije. U situaciji naglašavanja djelotvornosti porast će korelacije težnje za postignućem, kompetentnosti i samodiscipline sa skalom egoističkog iskrivljavanja, dok će ostale korelacije ostati nepromijenjene. U situaciji naglašavanja zajedništva očekujemo da će porasti korelacije odgovornosti, promišljenosti i organiziranosti sa skalom moralističkog iskrivljavanja, dok će ostale korelacije ostati nepromijenjene.

METODA

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 345 sudionika. Uzorak je bio prigodan jer su eksperimentatori prikupljali podatke na poznanicima. Sudionici su pretežno bili studenti viših godina studija i absolventi. U obzir su se uzimali studenti nižih godina studija, kao i osobe koje su diplomirale unatrag godinu dana i pritom su mlađe od 30 godina. Među sudionicima nije bilo studenata psihologije. Karakteristike ispitanika su prikazane u tablici 2.

Postupak

Istraživanje su provodili studenti psihologije u sklopu 18. psihologijske ljetne škole. Ispitivanje je bilo individualno i anonimno, a sudionici su imali mogućnost ostavljanja šifre ukoliko su naknadno htjeli dobiti uvid u svoje rezultate. Opća uputa za ispunjavanje upitnika je glasila ovako: „*Vaš zadatak u ovom istraživanju je popuniti niz upitnika koji se nalaze u prilogu. Sudjelovanje je u potpunosti anonimno i Vaše odgovore ćemo koristiti isključivo u znanstvene svrhe. Vaša suradnja nam je vrlo važna pa Vas stoga molimo da na pitanja u upitnicima odgovarate u skladu s uputama koje im prethode. Sudjelovanje u ovom istraživanju je dobrovoljno i u svakom trenutku možete odustati. Ako želite, po završetku cijelog istraživanja možemo Vam dati povratnu informaciju o Vašim rezultatima. Da biste mogli dobiti povratnu informaciju, a pri tom zadržati u potpunosti svoju anonimnost, potrebno je da svoj upitnik označite šifrom. Samo sa šifrom moći ćete pristupiti svojim rezultatima i dobiti povratnu informaciju.*“

Sudionici su u istraživanju ispunjavali upitnik ličnosti (IPIP-300) i upitnik socijalno poželjnog odgovaranja (CIDR) čije smo čestice zbog jednostavnosti zajedničke primjene pomiješali slučajnim redoslijedom te primjenjivali kao jedan upitnik. Osim njih, sudionici su u sklopu istraživanja ljetne škole ispunili i mjeru osnaživanja djelotvornosti (OCQ-150) te sociodemografska i kontrolna pitanja. No za potrebe ovog rada korišteni su samo podaci skale savjesnosti (iz IPIP-a 300) i CIDR upitnika. Svi su sudionici ove upitnike ispunjavali u dvije situacije. U prvoj su na pitanja odgovarali iskreno, a nakon toga su u drugoj situaciji uputom poticani na iskripljavanje odgovora. Stoga smo za varijablu „situacija odgovaranja“ (iskreno odgovaranje/iskripljavanje odgovora) podatke prikupili na zavisnom uzorku. U situaciji iskripljavanja odgovora sudionici su dobili jednu od dvije moguće upute. Polovica je dobila uputu koja naglašava vrijednost djelotvornosti, a polovica uputu koja naglašava vrijednost zajedništva. Stoga smo za varijablu „sadržaj upute“ (naglašavanje djelotvornosti/naglašavanje

zajedništva) podatke prikupili na nezavisnim uzorcima. Očekivali smo da će upute naglašavanjem različitih vrijednosti potaknuti sadržajno različite oblike iskrivljavanja.

Polovica je sudionika pri iskrivljavanju dobila uputu koja naglašava vrijednost djelotvornosti, za koju je bilo očekivano da će poticati egoističko iskrivljavanje. Uputa je glasila: „Zamislite da se nalazite u situaciji selekcije za privlačnu stipendiju do koje vam je vrlo stalo. Njen je iznos izdašan, a od vas se ne traže nikakve obaveze prema donatoru. Izbor osoba koje će osvojiti stipendiju ovisi o rezultatima ovog testiranja, a traže se osobe koje odlikuje visoko postignuće, ambicioznost i marljivost“.

Druga je polovica pri iskrivljavanju dobila uputu koja naglašava vrijednost zajedništva, za koju je bilo očekivano da će poticati moralističko iskrivljavanje. Uputa je glasila: „Zamislite da se nalazite u situaciji selekcije za privlačno studentsko putovanje do kojeg vam je vrlo stalo. Ministarstvo znanosti i obrazovanja će odabrati grupu studenata koja će otputovati u Sveučilište u New Yorku sa zadatkom upoznavanja američkog sustava visokog školstva. Izbor osoba koje će osvojiti stipendiju ovisi o rezultatima ovog testiranja. Budući da se radi o skupom projektu traže se osobe koje u prvom redu odlikuje slaganje s drugima, izbjegavanje sukoba i suradljivost“. U tablici 2 su prikazane karakteristike cijelog uzorka u situaciji iskrenog odgovaranja i nezavisnih uzoraka u dvije situacije iskrivljavanja odgovora. Za određeni broj sudionika nedostaju podaci o vrsti upute i spolu za koje smo pretpostavili da nedostaju po slučaju. Zato za pojedinu situaciju navodimo broj ispitanika s valjanim podacima.

Tablica 2
Karakteristike sudionika u situaciji iskrenog odgovaranja i dvije situacije iskrivljavanja odgovora

		N	Spol		M	Dob	
			Muški (%)	Ženski (%)		SD	min-max
Iskreno odgovaranje		345	156 (46%)	185 (54%)	22.8	2.12	18-30
Iskrivljavanje odgovora	Naglašavanje djelotvornosti	173	83 (48%)	89 (52%)	22.9	2.27	19-30
	Naglašavanje zajedništva	165	71 (44%)	91 (56%)	22.7	1.93	18-30

Treba navesti da je u istraživanju korištena još jedna nezavisna varijabala - upozorenje o mogućnosti detekcije. Tako je od cijelog uzorka, polovica sudionika i u situaciji iskrenog odgovaranja i u situaciji iskrivljavanja odgovora dobila upozorenje o mogućnosti detekcije

iskrivljanja odgovora. Druga polovica sudionika ni u jednoj situaciji nije dobila upozorenje o mogućnosti detekcije. S obzirom da su provedene analize pokazale kako ova varijabla znatno ne utječe na naše rezultate, za potrebe rada podatke smo analizirali zajedno, bez obzira na upozorenje o detekciji iskrivljanja odgovora.

Mjerni instrumenti

1. IPIP-300 (eng. International Personality Item Pool)

Ovaj upitnik ličnosti je kreiran u svrhu mjerenja sličnih konstrukata kao i komercijalni NEO-PI-R upitnik (Goldberg i sur, 2006). On mjeri pet velikih dimenzija ličnosti i njihove facete, a to su redom: neuroticizam, ekstraverzija, intelekt, ugodnost i savjesnost. Svaka od pet dimenzija sadrži šest faceta koje su sastavljene od 10 čestica, pa upitnik tako sadrži ukupno 300 čestica. IPIP-300 i upitnik socijalne poželjnosti (CIDR) imaju različite skale na kojima sudionici biraju svoje odgovore. Kako bismo njihove čestice mogli međusobno pomiješati, skalu IPIP-a 300 prilagodili smo CIDR upitniku s obzirom da on ima specifičan oblik bodovanja. Tako su sudionici svoje slaganje s česticama IPIP-a procjenjivali na 7-stupanjskoj skali Likertovog tipa (pri čemu 1 označuje „Nije točno“, a 7 „Potpuno točno“).

Za potrebe ovog rada korištena je samo skala savjesnosti koja se sastoji od šest faceta. To su redom: samoefikasnost („S lakoćom obavljam zadatke“), urednost („Volim red i točnost“), pouzdanost („Ispunjavam svoja obećanja“), težnja za postignućem („Radim više nego što se od mene očekuje“), samodisciplina („Odmah započinjem sa zadacima“) i opreznost („Držim se zacrtanog puta“). Premda facete IPIP-a 300 mjere slične konstrukte kao i facete NEO-PI-R-a, one nužno nemaju jednake nazive. Budući da je široko prihvaćena, u daljnjem tekstu će se koristiti NEO-PI-R nomenklatura (Costa i McCrae, 2005). Facete su u našem istraživanju imale zadovoljavajuću pouzdanost. Navodimo raspon Cronbachovih α koeficijenta za pojedinu facetu u različitim situacijama odgovaranja: kompetentnost ($\alpha = .66 - .74$), organiziranost ($\alpha = .79 - .87$), odgovornost ($\alpha = .77 - .80$), težnja za postignućem ($\alpha = .78 - .81$), samodisciplina ($\alpha = .87 - .90$) i promišljenost ($\alpha = .74 - .79$). Korelacije između savjesnosti i njenih faceta u tri situacije primjene upitnika su prikazane u tablicama 8 (iskreno odgovaranja), 9 (poticanje djelotvornosti) i 10 (poticanje zajedništva).

2. CIDR (eng. Comprehensive Inventory of Desirable Responding) - Sveobuhvatni inventar socijalno poželjnog odgovaranja (Paulhus, 2006)

CIDR je upitnik namijenjen mjerenju socijalno poželjnog odgovaranja koji sadrži četiri skale: upravljanje djelotvornošću, upravljanje zajedništvom, osnaživanje djelotvornosti i osnaživanje zajedništva. Svaka skala je sastavljena od po 20 čestica čiji su primjeri prikazani u tablici 1. Upitnik su na hrvatski jezik prevodila tri nezavisna prevoditelja, a konačna verzija nastala je njihovim usuglašavanjem. Zadatak je sudionika na skali Likertova tipa od 1 do 7 procijeniti u kojem se stupnju pojedina tvrdnja odnosi na njega (pri tome 1 znači „nije točno“, a 7 „potpuno točno“). Polovica tvrdnji je formulirana pozitivno (npr. „Nemoguće je odoljeti mojim sposobnostima uvjeravanja“), a polovica negativno (npr. „Bilo je prilika kada sam nekoga iskoristio“).

Paulhus (2002) socijalno poželjno odgovaranje definira kao tendenciju davanja *pretjerano* pozitivnih samoopisa. Stoga su kao socijalno poželjni odgovori bilježeni samo rezultati 6 i 7 koji su rekodirani u vrijednost 1, dok su ostali rezultati rekodirani u vrijednost 0. U slučaju negativno formuliranih tvrdnji, rezultati 1 i 2 su rekodirani u vrijednost 1, a ostali rezultati u vrijednost 0. Tako pri računanju skalnih rezultata ispitanik dobiva jedan bod za svaku česticu na kojoj odabere ekstremno, socijalno poželjan odgovor. S obzirom da se na ovakav način smanjuje raspon rezultata, Stöber, Dette i Musch (2002) preporučuju da se pri računanju povezanosti koristi originalna ljestvica od 1 do 7. Stoga je u ovom istraživanju pri računanju skalnih rezultata korištena rekodirana (0-1), a pri računanju korelacija originalna ljestvica (1-7). S obzirom da su Galić, Jerneić i Belavić (u tisku) pokazali kako CIDR ne potvrđuje pretpostavke vezane uz procesnu dimenziju socijalno poželjnog odgovaranja, učinili smo određene preinake na upitniku koje ćemo detaljnije objasniti u dijelu rezultata koji se bavi korelacijama CIDR-a i faceta savjesnosti (str. 20).

REZULTATI

Savjesnost i njene facete u tri situacije ispunjavanja upitnika

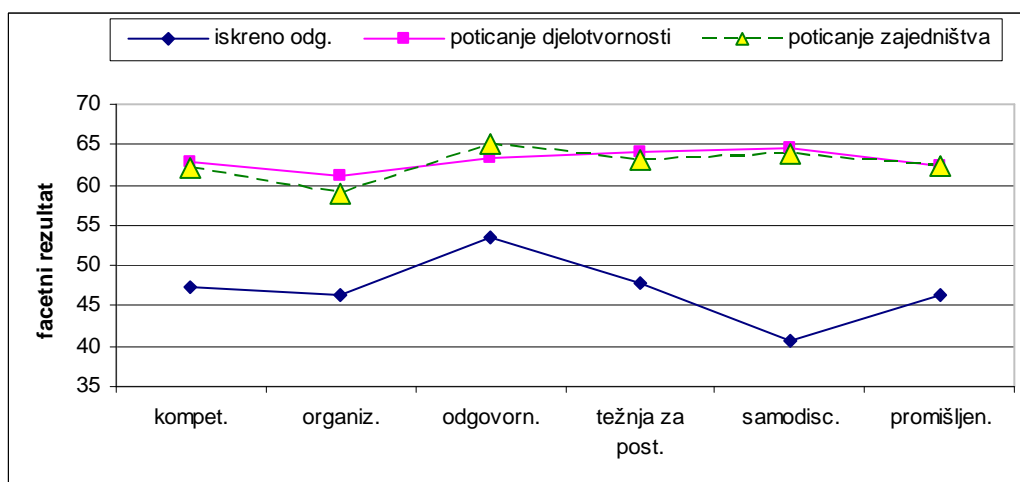
Kako bismo provjerili razlikuju li se rezultati na skali savjesnosti i njenim facetama u tri situacije ispunjavanja upitnika proveli smo složenu analizu varijance s ponovljenim mjerenjem 2x2 (situacija odgovaranja x sadržaj upute). Za varijablu „situacija odgovaranja“ podatke smo prikupili na cijelom uzorku, a za varijablu „sadržaj upute“ na nezavisnim uzorcima. U tablici 3 su prikazani rezultati analize varijance, a na slici 4 rezultati faceta savjesnosti u tri situacije.

Tablica 3

Usporedba rezultata skale savjesnosti i njenih faceta u situaciji iskrenog odgovaranja i dvije situacije iskrivljavanja odgovora

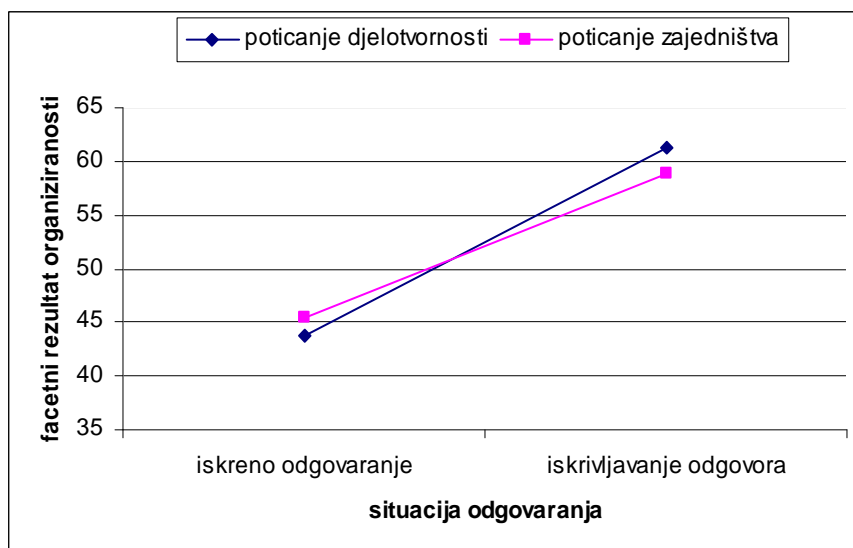
	Iskreno odgovaranje <i>M (SD)</i>	Naglašavanje djelotvornosti <i>M (SD)</i>	Naglašavanje zajedništva <i>M (SD)</i>	$F_{\text{SITUACIJA}}$	F_{UPUTA}	$F_{\text{SITUACIJA} \times \text{UPUTA}}$
savjesnost	279.7 (40.97)	379.3 (30.61)	375.7 (35.89)	1191.1**	0.4	0.9
kompetentnost	47.3 (7.27)	62.8 (6.41)	62.1 (6.73)	1009.9**	1.6	0.0
organiziranost	46.3 (11.72)	61.1 (6.72)	58.9 (7.85)	541.0**	0.4	7.6*
odgovornost	53.4 (8.01)	63.4 (5.67)	65.0 (5.89)	471.9**	1.6	2.0
težnja za post.	47.7 (7.27)	64.1 (5.49)	63.0 (7.00)	806.0**	0.3	2.6
samodisciplina	40.7 (10.62)	64.7 (5.95)	63.7 (8.00)	1168.1**	2.3	0.0
promišljenost	46.3 (9.18)	62.4 (6.14)	62.4 (6.25)	776.1**	0.0	0.0

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$

Slika 4. Rezultati faceta savjesnosti u situaciji iskrenog odgovaranja i dvije situacije iskrivljavanja odgovora

Glavni efekt situacije odgovaranja značajan je za savjesnost i sve njene facete. U usporedbi sa situacijom iskrenog odgovaranja, rezultati na svim skalama bili su statistički značajno viši u situacijama iskrivljavanja odgovora. U skladu s očekivanjima, uputa je potaknula ispitanike da značajno povise svoje rezultate. Glavni efekt sadržaja upute nije bio značajan ni za skalu savjesnosti ni za njene facete. Interakcija situacije odgovaranja i sadržaja upute bila je značajna samo za facetu organiziranosti. Jedino je na rezultate ove facete u situaciji iskrivljavanja odgovora različito utjecala vrsta upute ($F_{(1,322)} = 7.60; p < .05$). Sudionici u situaciji naglašavanja djelotvornosti su se prikazivali značajno organiziranijima od sudionika u situaciji naglašavanja zajedništva ($t_{(327)} = 2.78, p < .01$), dok pri iskrenom odgovaranju nije bilo razlike između te dvije skupine (vidi sliku 5). Za skalu savjesnosti i ostale facete nije dobivena statistički značajna interakcija situacije odgovaranja i sadržaja upute.

Slika 5. Interakcija situacije odgovaranja (iskreno odgovaranje/iskrivljavanje odgovora) i sadržaja upute (poticanje djelotvornosti/zajedništva) za facetu organiziranosti

Naglašavanje djelotvornosti i zajedništva ima jednake efekte na rezultate svih faceta savjesnosti, uz iznimku organiziranosti. Dva su razloga mogla uvjetovati ovakve rezultate. Prva je mogućnost da korištene upute potiču samo odgovarajuće oblike iskrivljavanja odgovora. U tom slučaju bi mogli zaključiti da egoističko i moralističko iskrivljavanje jednako utječu na rezultate faceta. Alternativna mogućnost je da upute istodobno potiču oba oblika iskrivljavanja. U tom slučaju je moguće da egoističko iskrivljavanje utječe na rezultate jednih, a moralističko na rezultate drugih faceta. S obzirom da su skale CIDR-a konstruirane

tako da izravno mjere iskrivljavanje odgovora, rezultate na njima usporedili smo između tri situacije primjene. U tablici 4 su prikazani rezultati složene analize varijance s ponovljenim mjerenjem.

Tablica 4

Usporedba rezultata CIDR-a u situaciji iskrenog odgovaranja i dvije situacije iskrivljavanja odgovora

	Iskreno odgovaranje <i>M (SD)</i>	Naglašavanje djelotvornosti <i>M (SD)</i>	Naglašavanje zajedništva <i>M (SD)</i>	$F_{\text{SITUACIJA}}$	F_{UPUTA}	$F_{\text{SITUACIJA} \times \text{UPUTA}}$
UD	1.4 (1.22)	4.1 (2.16)	3.6 (2.01)	403.4**	5.5*	1.3
OD	2.4 (1.87)	6.1 (2.17)	5.8 (2.31)	709.0**	1.5	0.0
UZ	3.7 (2.34)	6.9 (2.59)	7.5 (2.21)	317.0**	0.7	4.8**
OZ	4.0 (2.30)	7.3 (2.50)	7.7 (2.45)	493.9**	0.8	2.6

Napomena: UD=upravljanje djelotvornošću; OD=osnaživanje djelotvornosti; UZ=upravljanje zajedništvom; OZ=osnaživanje zajedništva; * $p < .05$; ** $p < .01$

Rezultati analize varijance pokazuju da su rezultati svih skala CIDR-a iskrivljavani i pri poticanju djelotvornosti i pri poticanju zajedništva. Samo je kod skale upravljanja zajedništvom dobivena statistički značajna interakcija situacije iskrivljavanja i sadržaja upute ($F_{(1,317)} = 4.75$; $p < .05$). Sudionici su svoje odgovore značajno više iskrivljavali u situaciji naglašavanja zajedništva ($t_{(321)} = 2.00$; $p < .05$). Premda za nju nije dobivena statistički značajna interakcija, sudionici su rezultate skale upravljanja djelotvornošću ipak značajno više iskrivljavali u situaciji naglašavanja djelotvornosti ($t_{(319)} = 2.10$; $p < .05$). Rezultati dvije skale nesvjesnog iskrivljavanja se nisu razlikovali s obzirom na uputu. S obzirom na dva ranije ponuđena objašnjenja, provedene analize varijance na CIDR-u sugeriraju njihovu kombinaciju - upute su istovremeno poticale i egoističko i moralističko iskrivljavanje, no u većoj mjeri ono teorijski očekivano. Izuzev podatka da na rezultate organiziranosti više utječe egoističko iskrivljavanje, ovakvi rezultati nam ne nude zaključke u odnosu pojedine facete savjesnosti s dva sadržajno različita oblika iskrivljavanja odgovora. Da bismo to utvrdili trebamo ispitati njihove povezanosti.

Povezanost savjesnosti i njenih faceta s dimenzijama CIDR-a

Galić, Jerneić i Belavić (u tisku) su u svom istraživanju pokazali da sve četiri komponente CIDR-a međusobno koreliraju. Pri tome su povezanosti bile najveće između skala svjesnog i nesvjesnog iskrivljavanja iste sadržajne domene. U našem smo istraživanju dobili jednak obrazac povezanosti. U sve tri situacije najveće su korelacije dobivene između skala upravljanja djelotvornošću i osnaživanja djelotvornosti (iskreno odgovaranje $r = .72$, poticanje djelotvornosti $r = .70$, poticanje zajedništva $r = .73$) te između skala upravljanja zajedništvom i osnaživanja zajedništva (iskreno odgovaranje $r = .77$, poticanje djelotvornosti $r = .79$, poticanje zajedništva $r = .75$). S obzirom da skale upravljanja dojmovima i samozavaravanja za pojedinu sadržajnu dimenziju visoko koreliraju možemo zaključiti kako mjere slične konstrukte.

Stoga smo ih radi jednostavnijeg izlaganja i interpretiranja rezultata združili u jednu zajedničku skalu. Konkretno, upravljanje djelotvornošću i osnaživanje djelotvornosti smo spojili u *skalu egoističkog iskrivljavanja*, a upravljanje zajedništvom i osnaživanje zajedništva u *skalu moralističkog iskrivljavanja*. Obje skale imaju zadovoljavajuću pouzdanost. Raspon Cronbachovih α koeficijenta za skalu egoističkog odgovaranja u tri situacije odgovaranja iznosi $\alpha = .68 - .85$, a za skalu moralističkog iskrivljavanja $\alpha = .81 - .88$. Ovako formirane skale mjere samo sadržajnu, no ne i procesnu dimenziju - mogu izmjeriti prikazuje li se osoba kao svetac ili superheroj, no ne i radi li to svjesno ili nesvjesno. Skale egoističkog i moralističkog iskrivljavanja smo zatim korelirali sa savjesnosti i njenim facetama u tri situacije odgovaranja.

No s obzirom da i novo formirane skale socijalne poželjnosti međusobno koreliraju u sve tri situacije primjene (iskreno odgovaranje $r = .35$, poticanje djelotvornosti $r = .51$, poticanje zajedništva $r = .46$) proveli smo dodatne analize. Moguće je da će dijeljena varijanca egoističkog i moralističkog iskrivljavanja, tzv. „opća poželjnost tvrdnji“ (Galić i sur., u tisku, str. 22) uvjetovati njihovu povezanost s facetama savjesnosti. Stoga smo iz obje skale parcijalizirali varijancu koju dijeli s drugim sadržajnim oblikom - iz skale egoističkog iskrivljavanja parcijalizirali smo moralističko, a iz skala moralističkog iskrivljavanja egoističko. Tako smo dobili rezidualne nepovezane s drugim sadržajnim oblikom socijalno poželjnog odgovaranja koje smo zatim korelirali sa savjesnosti i njenim facetama u tri situacije odgovaranja. Pearsonovi i semiparcijalni koeficijenti korelacije su prikazani u tablicama 5 (iskreno odgovaranja), 6 (poticanje djelotvornosti) i 7 (poticanje zajedništva), pri čemu su najveći koeficijent za svaku facetu podebljani.

Rezultati u situaciji iskrenog odgovaranja su uglavnom u skladu s očekivanjima. Sukladno pretpostavkama, skala savjesnosti je umjereno povezana s egoističkim i moralističkim iskrivljavanjem. No suprotno očekivanjima i sve su facete nisko do umjereno povezane s oba oblika iskrivljavanja. Usprkos tome, trend Pearsonovih korelacija je u skladu s hipotezom - težnja za postignućem, kompetentnost i samodisciplina više su povezane s egoističkim, a odgovornost, promišljenost i organiziranost s moralističkim iskrivljavanjem. Ovaj je trend još jasniji u slučaju semiparcijalnih korelacija. Polovica faceta (težnja za postignućem, kompetentnost i samodisciplina) je povezana s rezidualom egoističkog, a druga polovica (odgovornost, promišljenost i organiziranost) s rezidualom moralističkog iskrivljavanja. Manje su iznimke samodisciplina i promišljenost koje su povezane s rezidualom oba oblika iskrivljavanja, no više s onim teorijski predviđenim. Ovakvi su rezultati u skladu s hipotezama, no razlika između Pearsonovih i semiparcijalnih korelacija pokazuje da je povezanost faceta savjesnosti s egoističkim i moralističkim iskrivljavanjem uvjetovana i varijancom opće poželjnosti.

Tablica 5

Pearsonovi i semiparcijalni koeficijenti korelacija savjesnosti i njenih faceta s dvije sadržajne dimenzije socijalne poželjnosti u situaciji iskrenog ispunjavanja upitnika

	Pearsonove korelacije		Semiparcijalne korelacije	
	Egoističko iskrivljavanje	Moralističko iskrivljavanje	Egoističko iskrivljavanje	Moralističko iskrivljavanje
savjesnost	.43**	.43**	.29**	.32**
kompetentnost	.63**	.22**	.59**	.00
organiziranost	.13*	.21**	.06	.19**
odgovornost	.24**	.56**	.05	.51**
težnja za post.	.33**	.18**	.28**	.09
samodisciplina	.42**	.37**	.31**	.24**
promišljenost	.25**	.37**	.13*	.31**

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$

U situaciji naglašavanja djelotvornosti mogu se uočiti dva trenda. Prvo, u usporedbi sa situacijom iskrenog odgovaranja, sve facete savjesnosti su znatno više povezane s obje skale iskrivljavanja i njihovim rezidualima (iznimka je neznačajna povezanost težnje za postignućem i reziduala moralističkog iskrivljavanja). Razlika između Pearsonovih i semiparcijalnih korelacija je u ovoj situaciji veća što pokazuje da je varijanca opće poželjnosti još više utjecala na povezanost faceta savjesnosti s egoističkim i moralističkim iskrivljavanjem. Drugo, sve su facete savjesnosti, uz izuzetak odgovornosti, više povezane s

egoističkim iskripljavanjem. Ovakvi rezultati su djelomično očekivani. Kao što je pretpostavljeno, facete težnje za postignućem, kompetentnosti i samodiscipline su u ovoj situaciji još više povezane s egoističkim iskripljavanjem. Odgovornost je više povezana s moralističkim iskripljavanjem, kao i pri iskrenom odgovaranju. Suprotno očekivanjima, druge dvije „moralističke“ facete, organiziranost i promišljenost, postaju više povezane s egoističkim iskripljavanjem kada je uputa naglašavala vrijednost djelotvornosti.

Tablica 6

Pearsonovi i semiparcijalni koeficijenti korelacija savjesnosti i njenih faceta s dvije sadržajne dimenzije socijalne poželjnosti u situaciji naglašavanja djelotvornosti

	Pearsonove korelacije		Semiparcijalne korelacije	
	Egoističko iskripljavanje	Moralističko iskripljavanje	Egoističko iskripljavanje	Moralističko iskripljavanje
savjesnost	.74**	.65**	.47**	.33**
kompetentnost	.75**	.56**	.53**	.21**
organiziranost	.60**	.52**	.38**	.28**
odgovornost	.51**	.74**	.16*	.56**
težnja za post.	.61**	.43**	.45**	.15
samodisciplina	.69**	.56**	.46**	.26**
promišljenost	.64**	.52**	.44**	.21**

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$

Premda je u trećoj situaciji uputom naglašavana vrijednost zajedništva, rezultati su vrlo slični onima pri naglašavanju djelotvornosti. Razlika između Pearsonovih i semiparcijalnih korelacija opet je izraženija nego pri iskrenom odgovaranju. Također, u usporedbi s iskrenim odgovaranjem korelacije su znatno porasle i sve facete savjesnosti statistički značajno koreliraju s obje skale iskripljavanja i njihovim rezidualima (iznimka je neznačajna povezanost kompetentnosti i reziduala moralističkog iskripljavanja). Suprotno očekivanjima i u situaciji poticanja zajedništva dolazi do porasta korelacija „egoističkih faceta“ i organiziranosti sa skalom egoističkog iskripljavanja. Preostale dvije „moralističke facete“ (odgovornost i promišljenosti) su u skladu s očekivanjima imale veću korelaciju s moralističkim iskripljavanjem, no približno sličnu onoj iz situacije iskrenog odgovaranja.

Tablica 7

Pearsonovi i semiparcijalni koeficijenti korelacija savjesnosti i njenih faceta s dvije sadržajne dimenzije socijalne poželjnosti u situaciji naglašavanja zajedništva

	Pearsonove korelacije		Semiparcijalne korelacije	
	Egoističko iskrivljavanje	Moralističko iskrivljavanje	Egoističko iskrivljavanje	Moralističko iskrivljavanje
savjesnost	.76**	.63**	.53**	.32**
kompetentnost	.81**	.47**	.66**	.10
organiziranost	.65**	.47**	.49**	.19*
odgovornost	.54**	.69**	.25**	.50**
težnja za post.	.65**	.48**	.48**	.21**
samodisciplina	.73**	.59**	.52**	.28**
promišljenost	.56**	.60**	.32**	.39**

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$

Rezultati u tri situacije odgovaranja djelomično potvrđuju početne pretpostavke. Prije svega, facete su u sve tri situacije povezane i s egoističkim i s moralističkim iskrivljavanjem. Razlika između Pearsonovih i semiparcijalnih korelacija pokazuje da je to dijelom uvjetovano varijancom opće poželjnosti koja je zajednička objema skalama. Premda u situaciji iskrenog odgovaranja nijedna faceta nije isključivo povezana s jednim oblikom iskrivljavanja, prisutan je predviđeni trend, osobito jasan kod semiparcijalnih korelacija. Rezultati u situacijama iskrivljavanja su samo dijelom u skladu s pretpostavkama. „Egoističke“ facete (težnja za postignućem, samodisciplina i osobito kompetentnost) su u obje situacije doista imale veće korelacije sa skalom egoističkog iskrivljavanja. No nije bilo velike razlike s obzirom na to da li je uputom poticana djelotvornost ili zajedništvo. Od „moralističkih“ faceta samo je odgovornost imala dosljedno najveće korelacije s moralističkim iskrivljavanjem. Preostale dvije facete su odstupale od predviđenog trenda - organiziranost je u obje situacije iskrivljavanja imala veće korelacije s egoističkim iskrivljavanjem, dok je promišljenost više povezana s egoističkim iskrivljavanjem kad je naglašavana djelotvornost, a s moralističkim kad je naglašavano zajedništvo.

RASPRAVA

Cilj ovog rada bio je ispitati odnos savjesnosti i njenih faceta s egoističkim i moralističkim iskrivljavanjem odgovora unutar Paulhusovog dvorazinskog modela socijalno poželjnog odgovaranja. Dosadašnje meta-analize povezanosti dimenzija ličnosti i radnog ponašanja pokazale su da je savjesnost najbolji prediktor radne uspješnosti za sve vrste zanimanja i kriterija (Barrick i sur., 2001). Zbog toga mjerenje ove varijable ima iznimnu važnost u selekciji kandidata za posao. No kao i kod drugih upitničkih mjera ličnosti, ispitanici ne moraju nužno davati iskrene ili točne procjene izraženosti ove osobine. Ukoliko im to povećava vjerojatnost zapošljavanja mogu davati iskrivljene odgovore koji su socijalno poželjni, no ne nužno istiniti.

Prema Paulhusovom dvorazinskom modelu socijalno poželjno odgovaranje ima dvije razine. Jedna je procesna i odnosi se na svjesnost iskrivljavanja odgovora. Osobe mogu ili svjesno davati pretjerano poželjne samoopise u određenim situacijama ili imati konstantnu nesvjesnu tendenciju precjenjivanja sebe. Ovaj se rad usmjerava na drugu, sadržajnu razinu koja se odnosi na teme socijalno poželjnog odgovaranja. Pri egoističkom iskrivljavanju osobe daju socijalno poželjne odgovore pretjerujući u svom socijalnom i intelektualnom statusu opisujući se poput superheroja. Kod moralističkog iskrivljavanja osobe daju socijalno poželjni odgovori koji ih opisuju kao sveca, jer pretjerano negiraju socijalno nepoželjne impulse. Prema Paulhusu (2002) savjesnost bi trebala biti povezana s moralističkim iskrivljavanjem. Ukoliko je kod osobe izražena vrijednost zajedništva dolazi do aktiviranja motiva za odobravanjem i mehanizma moralističkog iskrivljavanja. Pretjerano se negiraju socijalno nepoželjni impulsi i dolazi do porasta rezultata na dimenziji savjesnosti (vidi sliku 2). No, niz istraživanja je pokazao da savjesnost korelira s oba oblika iskrivljavanja (npr. Pauls i Crost, 2004, Galić i Jerneić, 2006, Galić, Jerneić i Belavić, u tisku). Moguće objašnjenje je da savjesnost uključuje dvije, sadržajno različite vrste faceta. Prema Wigginsu i Trapnellu (1996), facete težnja za postignućem, kompetentnost i samodisciplina teorijski bi trebale biti povezane s djelotvornosti, a facete odgovornost, promišljenost i organiziranost sa zajedništvom.

Stoga smo skalu savjesnosti i Sveobuhvatni inventar socijalno poželjnog odgovaranja (CIDR) primijenili u tri situacije. Sudionici su u prvoj situaciji dobili uputu da upitnike rješavaju iskreno, uz zajamčenu anonimnost. U drugoj su situaciji imali zadatak iskrivljavanja odgovora, pri čemu su dobili jednu od dvije upute. Polovica ispitanika je dobila uputu koja je opisivala simuliranu selekciju za studentsku stipendiju. Egoističko iskrivljavanje poticali smo

navodeći sudionike da se predstave kao osobe koje odlikuju osobine na kojima se temelji djelotvornost: „visoko postignuće, ambicioznost i marljivost“. Slično, polovica ispitanika je sudjelovala u situaciji simulirane selekcije za studentsko putovanje, u kojoj smo uputom poticali moralističko iskrivljavanje navodeći sudionike da se predstave kao osobe koje odlikuju osobine na kojima se temelji zajedništvo: „slaganje s drugima, izbjegavanje sukoba i suradljivost“. U prijašnjim istraživanjima (npr. Galić i sur., u tisku) korišten je sličan nacrt uz nešto drugačije upute koje su opisivale selekciju za konkretna radna mjesta, poput menadžera za egoističko i učitelja za moralističko iskrivljavanje odgovora. Upute u našem istraživanju smo koristili iz dva razloga: prvo, osobine povezane s dimenzijama zajedništva i djelotvornosti su izravno navedene, tako da sudionici ne iskrivljavaju odgovore prema svojim implicitnim teorijama i drugo, opisane situacije (selekcija za putovanje i stipendiju) su prilagođene studentima, na kojima je i istraživanje provedeno. Stoga su dvije glavne novine u ovom radu detaljno usmjeravanje na dimenziju savjesnosti pri davanju socijalno poželjnih odgovora i novi tip upute.

Pretpostavke smo provjerili na dva načina. Prvo, usporedili smo rezultate skale savjesnosti i njenih faceta u situaciji iskrenog odgovaranja, naglašavanja djelotvornosti i naglašavanja zajedništva. Rezultati složene analize varijance s ponovljenim mjerenjem pokazuju da su sudionici odgovore na skali savjesnosti i njenim facetama iskrivljavali uz obje vrste uputa, no samo je u slučaju organiziranosti dobivena statistički značajna interakcija situacije iskrivljavanja i vrste upute (vidi tablicu 3). Na ovoj su skali sudionici svoj rezultat više povisili u situaciji koja naglašava djelotvornost, što je suprotno očekivanjima. Dakle, bez obzira je li selekcijski kontekst naglašavao vrijednost zajedništva ili djelotvornosti, rezultati savjesnosti i njenih faceta su bili jednako iskrivljeni, uz iznimku organiziranosti. Dodatne analize varijance na CIDR-u pokazuju kako su naše upute istodobno poticale egoističko i moralističko iskrivljavanje no u većoj mjeri ono teorijski očekivano - pri poticanju djelotvornosti nešto je izraženije bilo egoističko iskrivljavanje, a pri poticanju zajedništva moralističko. Zbog toga što su se sudionici istovremeno opisivali i kao „sveci“ i „superheroji“ ne možemo sa sigurnošću utvrditi je li na pojedinu facetu utjecalo egoističko, moralističko ili oba oblika iskrivljavanja odgovora.

Stoga je drugi način provjere naših pretpostavki uključivao ispitivanje povezanosti savjesnosti i njenih faceta sa skalama egoističkog i moralističkog iskrivljavanja u tri navedene situacije. Rezultati su generalno potvrdili hipoteze u situaciji iskrenog odgovaranja. Premda su sve facete u toj situaciji bile nisko do umjereno povezane s oba oblika iskrivljavanja, trend korelacija bio je u skladu s očekivanjima. To se pogotovo odnosi na semiparcijalne korelacije.

Nakon parcijalizacije varijance „opće poželjnosti“, preostali su reziduali s facetama savjesnosti povezani u skladu s teorijskim pretpostavkama. Savjesnost podjednako korelira s obje skale iskrivljavanja ($r_{\text{ego.isk.}} = .29$, $r_{\text{moral.isk.}} = .32$). Od „moralističkih“ faceta, organiziranost i odgovornost su povezane samo s moralističkim iskrivljavanjem, a promišljenost s obje skale, no više s onom moralističkom. Najveću semiparcijalnu korelaciju s moralističkim iskrivljavanjem ima odgovornost ($r = .51$). Costa i McCrae (2005) *odgovornost* opisuju kao savjesno ponašanje i sklonost poštivanja društvenih pravila i moralnih obaveza (tipične čestice „Slušam svoju savjest“ i „Nastojim se pridržavati pravila“). Čini se da su unutar dimenzije savjesnosti ove osobine najviše povezane s vrijednosti zajedništva i moralističkim iskrivljavanjem. Od „egoističkih“ faceta, težnja za postignućem i kompetentnost su povezane samo s egoističkim iskrivljavanjem, a samodisciplina s obje skale, no više s onom egoističkom. Premda je veći broj istraživanja fokus stavljao na težnju za postignućem (Hough, 1992; Moon, 2001), najveću semiparcijalnu korelaciju s egoističkim iskrivljavanjem ima kompetentnost ($r = .59$). Costa i McCrae (2005) *kompetentnost* definiraju kao osjećaj osobe da je sposobna, razumna, promišljena i učinkovita (tipične čestice „S lakoćom obavljam zadatke“ i „Siguran sam u svoje mogućnosti“). Čini se da su unutar široke dimenzije savjesnosti ove osobine najviše povezane s vrijednosti djelotvornosti i egoističkim iskrivljavanjem. Rezultati semiparcijalnih korelacija su u skladu s hipotezama, no razlika između njih i Pearsonovih korelacija pokazuje da je povezanost faceta savjesnosti s egoističkim i moralističkim iskrivljavanjem dijelom uvjetovana i varijancom opće poželjnosti. Stoga možemo pretpostaviti da bi se naše pretpostavke još jasnije potvrdile ukoliko bi se skale socijalno poželjnog odgovaranja usavršile tako da međusobno ne koreliraju, odnosno da mjere isključivo egoističko ili moralističko iskrivljavanje.

Korelacije u dvije situacije iskrivljavanja odgovora djelomično potvrđuju hipoteze. U usporedbi s iskrenim odgovaranjem, sve korelacije savjesnosti i njenih faceta sa skalama iskrivljavanja su znatno povećane, kao i razlika između Pearsonovih i semiparcijalnih korelacija. To pokazuje da pri iskrivljavanju odgovora više nema izrazite podjele na egoističke i moralističke facete te da „opća poželjnost“ još izraženije utječe na povezanost faceta savjesnosti sa skalama iskrivljavanja. Korelacije se u situacijama naglašavanja djelotvornosti i naglašavanja zajedništva znatno ne razlikuju, što se može objasniti istodobnim poticanjem egoističkog i moralističkog iskrivljavanja. U slučaju egoističkih faceta prisutan je očekivan trend. Težnja za postignućem, kompetentnost i samodisciplina su u obje situacije više povezane sa skalom egoističkog iskrivljavanja. S druge strane, sve tri moralističke facete imaju različite obrasce povezanosti sa skalama iskrivljavanja. Jedino je odgovornost

dosljedno više povezana sa skalom moralističkog iskrivljavanja. Sukladno teorijskim pretpostavkama i rezultatima iskrenog odgovaranja, ova faceta je najjasnije povezana s pretjeranim negiranjem socijalno nepoželjnih impulsa. Suprotno tome, *organiziranost* u obje situacije socijalno poželjnog odgovaranja postaje više povezana s egoističkim iskrivljavanjem. Čini se da je sklonost redu, čistoći, detaljima i dobroj organizaciji povezana s karakteristikama sveca kada se osoba iskreno opisuje, a s karakteristikama superheroja kada se prikazuje socijalno poželjno. To se odnosi na obje situacije iskrivljavanja odgovora, no osobito na onu poticanja djelotvornosti jer je rezultat organiziranosti u toj situaciji značajno viši. Faceta *promišljenosti* je iznimka. Samo u njenom slučaju povezanost sa skalama socijalne poželjnosti varira ovisno o korištenoj uputi - pri poticanju djelotvornosti povezana je sa skalom egoističkog, a pri poticanju zajedništva sa skalom moralističkog iskrivljavanja. Premda teorijski „moralistička“, promišljenost je u situaciji iskrenog odgovaranja u manjoj mjeri povezana i s egoističkim iskrivljavanjem. Čini se da je sklonost brižljivom razmišljanju prije djelovanja povezana s karakteristikama sveca i superheroja. Moguće je da zbog takve „mješovite“ povezanosti samo na korelacije te facete utječe vrsta upute, budući da je pri naglašavanju djelotvornosti ipak izraženije egoističko, a pri naglašavanju zajedništva moralističko iskrivljavanje.

Pretpostavke o iskrivljavanju odgovora su se samo djelomično potvrdile. Čini se da su zato najviše zaslužne korištene upute. Usprkos tome što su u većoj mjeri poticale teorijski očekivan oblik iskrivljavanja, postavlja se pitanje kako su mogle poticati obje vrste iskrivljavanja kada je u jednoj uputi jasno naglašavana vrijednost djelotvornosti, a u drugoj vrijednost zajedništva? Pauls i Crost (2005) su u svom istraživanju usporedili efekte tri vrste upute na iskrivljavanje odgovora na NEO-PI-R upitniku. Jedna je uputa poticala općenito poželjno odgovaranje („prikažite se što je moguće poželjnije“), a dvije su specifično poticale ili egoističko ili moralističko iskrivljavanje. Specifične upute su doista dovodile do specifičnih obrazaca iskrivljavanja. No uz općenitu uputu rezultati svih skala su izrazito iskrivljavani, a njihove su se međusobne korelacije znatno povećale. Ovaj trend podsjeća na rezultate dobivene u našem istraživanju. Moguće objašnjenje je da su naše upute bile preopćenite ili da sudionici nisu obraćali dovoljno pozornosti na njihove specifične detalje. Taj bi se problem možda mogao izbjeći tako da eksperimentatori ubuduće sudionicima naglas čitaju upute, pri čemu bi mogli naglasiti specifične zahtjeve pojedine situacije. Također treba uzeti u obzir da je ukupna baterija upitnika sadržavala više od 900 čestica i da je prosječno ispunjavanje trajalo preko sat i pol. S obzirom da je situacija iskrivljavanja odgovora bila na kraju testiranja, moguće je da sudionici zbog umora nisu imali specifične strategije

iskrivljavanja već su se predstavljali idealnim kandidatom kojeg karakteriziraju i osobine sveca i superheroja.

Glavni problem simulacijskih istraživanja poput našega je njihova artifičijelnost. No budući da je vrlo teško provesti istraživanje u kojemu bi odgovore istih ispitanika prikupili u potpuno iskrenoj i selekcijskoj situaciji, istraživači pribjegavaju simulacijskim istraživanjima u kojima se pokušava postići što veća vanjska valjanost. Usprkos trudu rijetko smo sigurni koliko je naša situacija vjerna stvarnoj, u kojoj su mjeri odgovori ispitanika usporedivi s onima iz realne situacije i da li su korištene upute postigle željeni učinak (što se osobito odnosi na ovaj rad). Usto, ranije je navedeno da u istraživanjima sa simuliranim uvjetima dolazi do znatno većeg iskrivljavanja odgovora nego u stvarnim uvjetima selekcije (Bradley i Hauenstein, 2006; Hough i Furnham, 2003). Stoga bi prvi prijedlog za daljnja istraživanja bio ispitati isti problem u stvarnim uvjetima selekcije ili u simuliranim situacijama koje s većom sigurnosti potiču samo određene vrste iskrivljavanja odgovora. Uz navedene mane simulacijskih istraživanja i problem neadekvatnosti uputa, slijedeći nedostatak našeg istraživanja predstavljaju i mjere socijalno poželjnog odgovaranja. Od početnog modela iz 1984. Paulhus je svoju teoriju revidirao nekoliko puta. Posljednja revizija je uvela znatnu novinu, dvije razine odgovaranja – sadržajnu i procesnu. Veliku promjenu u definiciji, nije pratila velika promjena u operacionalizaciji. Sveobuhvatni inventar socijalno poželjnog odgovaranja (CIDR), instrument kojim je taj model operacionaliziran, uvelike se bazira na prethodnom Uravnoteženom inventaru socijalno poželjnog odgovaranja (BIDR) te se od njega razlikuje samo dodavanjem jedne nove skale. Faktorska struktura CIDR-a još uvijek nije ispitana u stvarnim uvjetima selekcije, dok u simuliranim uvjetima nije sukladna Paulhusovim pretpostavkama niti u situaciji iskrenog odgovaranja, niti u situacijama moralističkog i egoističkog iskrivljavanja (Babić, 2008). Stoga smo njegove nedostatke u ovom radu pokušali nadoknaditi preinakama navedenim u dijelu s rezultatima. Zato bi drugi prijedlog za buduća istraživanja bio provjeriti postavke Paulhusovog dvorazinskog modela operacionaliziranog CIDR-om u stvarnim uvjetima selekcije te općenito nastaviti rad na usavršavanju te i ostalih mjera socijalno poželjnog odgovaranja.

Glavni nalaz istraživanja je da savjesnost korelira s egoističkim i moralističkim iskrivljavanjem, zbog toga što su njene facete različito povezane s ta dva oblika socijalno poželjnog odgovaranja. Teorijske implikacije tog zaključka se odnose na dvorazinski model socijalno poželjnog odgovaranja. Suprotno Paulhusovim pretpostavkama, savjesnost nije povezana samo s moralističkim iskrivljavanjem, a njene facete nemaju jednak obrazac iskrivljavanja. Stoga bi zanimljivo bilo ispitati jesu li povezanosti ostale velike četiri crte

ličnosti sa skalama socijalne poželjnosti u skladu s dvorazinskim modelom i postoje li u njihovom slučaju facetne razlike. Praktične implikacije rada se odnose na korigiranje rezultata skala savjesnosti u selekcijskim situacijama. Krajnji cilj razvoja skala socijalno poželjnog odgovaranja je izmjeriti svjesno iskrivljavanje odgovora i ukloniti njegov utjecaj na rezultate upitnika ličnosti. Premda još nije razvijena skala s kojom to sa sigurnošću možemo učiniti, kada (i ako) se to dogodi rezultate skale savjesnosti ne bi trebali korigirati samo s jednom skalom koja mjeri opću socijalnu poželjnost. Facete kompetentnosti, težnje za postignućem i samodiscipline bi trebalo korigirati sa skalom koja adekvatno mjeri svjesno egoističko iskrivljavanje, a odgovornost sa skalom koja mjeri svjesno moralističko iskrivljavanje. Facete organiziranosti i promišljenosti imaju složene obrasce iskrivljavanja koje bi trebalo dodatno istražiti u situacijama koje potiču točno određene vrste iskrivljavanja odgovora.

ZAKLJUČAK

Rezultati analize varijance pokazuju da su u usporedbi s iskrenim odgovaranjem sudionici svoje odgovore na skali savjesnosti i njenim facetama jednako iskrivljavali bez obzira je li uputom poticana djelotvornost ili zajedništvo. Iznimka je faceta organiziranosti koju su sudionici više iskrivljavali u situaciji naglašavanja djelotvornosti. Dodatne analize na skalama CIDR-a pokazuju da su korištene upute istodobno poticale egoističko i moralističko iskrivljavanje, premda u većoj mjeri ono teorijski očekivano.

Korelacije u situaciji iskrenog odgovaranja pokazuju da je savjesnost povezana i s egoističkim i moralističkim iskrivljavanjem odgovora. Razlog tome su dvije, sadržajno različite vrste faceta koje sačinjavaju široku dimenziju savjesnosti. Facete kompetentnosti, težnje za postignućem i samodiscipline su povezane s egoističkim, a facete odgovornosti, organiziranosti i promišljenosti s moralističkim iskrivljavanjem. Budući da su u situacijama iskrivljavanja odgovora upute poticale oba sadržajna oblika socijalno poželjnog odgovaranja porasle su sve korelacije savjesnosti i njenih faceta sa skalama iskrivljavanja odgovora. Stoga u tim situacijama nije dobivena jasna podjela na egoističke i moralističke facete savjesnosti.

LITERATURA

- Babić, A. (2008). *Usporedba faktorske strukture Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja između različitih motivacijskih konteksta*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Barrick, M.R., Mount, M.K. i Judge, T.A. (2001). Personality and performance at the beginning of the new millenium: What do we know and where do we go next? *International Journal of Selection and Assesment*, 9, 9-30.
- Bradley, K.M. i Hauenstein, N.M.A. (2006). The moderating effects of sample type as evidence of faking on personality scale correlations and factor structure. *Psychology Science*, 48(3), 313-335.
- Cooper, D., i Robertson, I.T. (2007). *Psihologija odabira zaposlenika*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Costa, P. T. i McCrae, R. R. (2005). *Revidirani NEO inventar ličnosti (NEO PI-R) i NEO petofaktorski inventar (NEO-FFI) : priručnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Costa, P. T. i McCrae, R. R. (1998). Six approaches to the explication of facet-level traits: examples from conscientiousness. *European Journal of Personality*, 12, 117-134.
- Dilchert, S., Ones, D.S., Viswesvaran, C. i Deller, J. (2006). Response distortion in personality measurement: Born to deceive, yet capable of providing valid self-assessments? *Psychology Science*, 48(3), 209-225.
- Dudley, N.M., Orvis, K.A., Lebiecki, J.E. i Cortina, J.M. (2006). A meta-analytic investigation of conscientiousness in the prediction of job performance: Examining the intercorrelations and the incremental validity of narrow traits. *Journal of Applied Psychology*, 91(1), 40-57.
- Galić, Z., Jerneić, Ž. i Belavić, M. (u tisku). *O svecima i superherojima: provjera Paulhusovog modela socijalne poželjnosti*. Društvena istraživanja.
- Galić, Z. i Jerneić, Ž. (2006). Socijalno poželjno odgovaranje u različitim motivacijskim kontekstima: Provjera Paulhusova modela socijalne poželjnosti. *Suvremena psihologija*, 9(2), 155-170.
- Goldberg, L.R., Johnson, J.A., Eber, H.W., Hogan, R., Ashton, M.C., Cloinger, C.R. i Gough, H.G. (2006). The international personality item pool and the future of public-domain personality measures. *Journal of Research in Personality*, 40, 84-96.
- Hough, L.M. (1992). The „big five“ personality variables – construct confusion: Description versus prediction. *Human Performance*, 5(1&2), 139-155.
- Hough, L.M. i Furnham, A. (2003). Use of personality variables in work settings. U: Weiner, I.B. (Ed). *Handbook of psychology*, Vol.12: Borman, W.C., Ilgen, D.R. i Klimoski, R.J. (Eds). *Industrial and Organizational Psychology*, 131-171. New Jersey: John & Sons.

- John, O.P. (1990). The „big five“ factor taxonomy: Dimensions of personality in the natural language and in questionnaires. U: Pervin, L.A. (Ed), *Handbook of personality: theory and research*, 66-100. New York: The Guilford Press.
- Lönnqvist, J.E., Paunonen, S., Tulio-Henriksson, A., Lönnqvist, J. i Verksalo, M. (2007). Substance and style in socially desirable responding. *Journal of Personality*, 75(2), 291-322.
- Moon, H. (2001). The two faces of conscientiousness: Duty and achievement striving in escalation of commitment dilemmas. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 533-540.
- Mueller-Hanson, R., Heggstad, E.D. i Thornton, G.C.III (2003). Faking and selection: Considering the use of personality from select-in and select-out perspectives. *Journal of Applied Psychology*, 88(2), 348-355.
- Ones, D.S., Viswesvaran, C. i Reiss, A.D. (1996). Role of social desirability in personality testing for personnel selection: The red herring. *Journal of Applied Psychology*, 81(6), 660-679.
- Paulhus, D.L. (2006). A comprehensive Inventory of Desirable Responding (CIDR). *Poster presented at the meeting of the Association for Research in Personality*. New Orleans.
- Paulhus, D.L. (2002). Socially desirable responding: The evolution of a construct. U: Braun, H.I., Jackson, D.N., Wiley, D.E. (Eds.), *The role of constructs in psychological and educational measurement*, 49-69. Mahwah NJ: Erlbaum.
- Paulhus, D.L. (1991). Measurement and control of response bias. U: J.P.Robinson, P.Shaver, L.S.Wrightsmen (Eds.), *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*. San Diego: Academic Press.
- Paulhus, D.L. (1984). Two-component models of socially desirable responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 598-609.
- Paulhus, D.L. i John, O.P. (1998). Egoistic and moralistic bias in self perception: The interplay of self-deceptive styles with basic traits and motives. *Journal of Personality*, 66, 1025-1060.
- Paulhus, D.L. i Reid, D.B. (1991). Enhancement and denial in socially desirable responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 307-317.
- Pauls, C.A. i Crost, N.W. (2005). Effects of different instructional sets on the construct validity of the NEO-PI-R. *Personality and Individual Differences*, 39, 297-308.
- Pauls, C.A. i Crost, N.W. (2004). Effects of faking in self deception and impression management scales. *Personality and Individual Differences*, 37, 1137-1151.
- Pauls, C.A. i Stemmler, G. (2003). Substances and bias in social desirability responding. *Personality and Individual Differences*, 35, 263-275.

- Roberts, B.W., Chernyshenko, O.S., Stark, S. i Goldberg, L.R. (2005). The structure of conscientiousness: An empirical investigation based on seven major personality questionnaires. *Personnel Psychology*, 58, 103-139.
- Rosse, J.G., Stecher, M.D., Miller, J.L. i Levin, R.A. (1998). The impact of preemployment personality testing and hiring decisions. *Journal of Applied Psychology*, 83, 634-644.
- Rothstein, M.G. i Goffin, R.D. (2006). The use of personality measures in personnel selection: What does current research support? *Human Resource Management Review*, 16, 155-180.
- Schmidt, F.L. i Hunter, J.E. (1998). The validity and utility of selection methods in personnel psychology: Practical and theoretical implications of 85 years of research findings. *Psychological Bulletin*, 124(2), 262-274.
- Stöber, J., Dette, D.E. i Musch, J. (2002). Comparing continuous and dichotomous scoring of the Balanced Inventory of Social Desirable Responding. *Journal of Personality Assessment*, 78, 370-389.
- Wiggins, J.S. i Trapnell, P.D. (1996). A dyadic-interactional perspective on the five-factor model. U: Wiggins, J.S. (Ed.), *The five-factor model of personality: Theoretical perspectives*, 87-162, New York: Guilford Press.

PRILOZI

Tablica 8
Korelacije između savjesnosti i njenih faceta u situaciji iskrenog odgovaranja

	savjesnost	kompeten.	organizir.	odgovorn.	težnja	samodisc.	promišlj.
savjesnost	1	,61	,70	,73	,69	,86	,69
kompetentnost	,61	1	,19	,33	,53	,52	,28
organiziranost	,70	,19	1	,43	,36	,50	,40
odgovornost	,73	,33	,43	1	,36	,54	,56
težnja za post.	,76	,53	,36	,36	1	,73	,34
samodisciplina	,86	,52	,50	,54	,73	1	,43
promišljenost	,69	,28	,40	,56	,34	,43	1

Tablica 9
Korelacije između savjesnosti i njenih faceta u situaciji poticanja djelotvornosti

	savjesnost	kompeten.	organizir.	odgovorn.	težnja	samodisc.	promišlj.
savjesnost	1	,88	,82	,81	,84	,91	,86
kompetentnost	,88	1	,61	,66	,66	,77	,70
organiziranost	,82	,61	1	,58	,55	,72	,55
odgovornost	,81	,66	,58	1	,58	,67	,65
težnja za post.	,84	,66	,55	,58	1	,76	,73
samodisciplina	,91	,77	,72	,67	,76	1	,75
promišljenost	,86	,70	,55	,65	,73	,75	1

Tablica 10
Korelacije između savjesnosti i njenih faceta u situaciji poticanja zajedništva

	savjesnost	kompeten.	organizir.	odgovorn.	težnja	samodisc.	promišlj.
savjesnost	1	,86	,83	,83	,88	,93	,87
kompetentnost	,86	1	,63	,62	,77	,77	,66
organiziranost	,83	,63	1	,58	,66	,69	,71
odgovornost	,83	,62	,58	1	,66	,75	,71
težnja za post.	,88	,77	,66	,66	1	,83	,68
samodisciplina	,93	,77	,69	,75	,83	1	,75
promišljenost	,87	,66	,71	,71	,68	,75	1